

Cultureel Erfgoed & Educatie

Een overzicht van de belangrijkste instellingen
en hun activiteiten

BOEKMAN *Stichting*

Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
Boekmanstichting-Bibliotheek
Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
Tel.: 6243739

Folkert Haanstra

CCO Educatie en Museum Instituut

Erfgoed Actueel/Ministerie van O, C en W

99-393

BOEKMAN*stichting*

Studiecentrum voor kunst, cultuur en beleid

Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
telefoon bibliotheek 020-624 37 39
fax 020 - 638 52 39
e-mail bibliotheek@boekman.nl
internet www.boekman.nl

De uitleentermijn bedraagt 4 weken. Verlenging met 4 weken is mogelijk, tenzij de publicatie inmiddels is gereserveerd.

De uitleentermijn is verstreken op:

--	--	--

Boekmanstichting-Bibliotheek
Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
Tel.: 6243739 99-393

CULTUREEL ERFGOED EN EDUCATIE
Een overzicht van de belangrijkste instellingen en hun activiteiten

Folkert Haanstra
SCO-Kohnstamm Instituut

in opdracht van
ERFGOED ACTUEEL/Ministerie van OCenW

april 1998

INHOUD

Boekmanstichting-Bibliotheek
Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
Tel.: 6243739

VOORWOORD

SAMENVATTING

1. INLEIDING

1.1	Vooraf	1
1.2	Doel, opzet en uitvoering van het onderzoek	2

2. INSTELLINGEN

2.1	Overheden	4
2.2	Instellingen op het gebied van cultureel erfgoed	5
2.3	Landelijke, provinciale en gemeentelijke instellingen op het gebied van kunsteducatie	11
2.4	Onderwijsverzorgingsstructuur	12
2.5	Diversen	14

3. BELEID

3.1	Beleid en beleidswijzigingen	15
3.2	Beleid inhoudelijk	19
3.3	Budget en personeel	35

4. ACTIVITEITEN

4.1	Soorten activiteiten	37
4.2	Bemiddelingsactiviteiten	39

5.	DOELGROEPEN	41
6.	SAMENWERKINGSRELATIES	43
7.	WAT VERWACHT MEN VAN ERFGOED ACTUEEL?	46
	LITERATUUR	48
	BIJLAGE 1: Landelijke instellingen cultureel erfgoed en educatie	49
	BIJLAGE 2: Provinciale instellingen cultureel erfgoed en educatie	57
	BIJLAGE 3: Landelijk Overleg Provinciale Instellingen/afdeling kunsteducatie	69
	BIJLAGE 4: Contactpersonen <i>Cultuur en School</i> in de regio	76

VOORWOORD

Voor u ligt het resultaat van het onderzoek naar de infrastructuur op het gebied van cultureel erfgoed in Nederland dat Erfgoed Actueel heeft laten uitvoeren door het SCO-Kohnstamm Instituut. Erfgoed Actueel, bureau voor cultureel erfgoed en educatie is een projectorganisatie van het ministerie van OCenW, opgericht in de zomer van 1997 met als taak het gebruik van cultureel erfgoed in het onderwijs en educatie te bevorderen. Het bureau had bij aanvang van de werkzaamheden behoefte aan een overzicht van de cultureel erfgoed instellingen in Nederland, hun beleid en activiteiten op het terrein van educatie en hun samenwerkingsrelaties. Het SCO-Kohnstamm Instituut heeft daarom ruim 100 overwegend landelijk en provinciaal werkende instellingen een enquêteformulier opgestuurd. Meer dan drie kwart heeft de formulieren ingevuld. Erfgoed Actueel wil hen bij deze bedanken voor hun medewerking.

Het onderzoek heeft een overzicht opgeleverd van alle relevante landelijke en provinciale instellingen en hun educatieve activiteiten. Opvallend daarin is de grote verscheidenheid van instellingen en de variatie in hun taakstellingen en bezigheden.

Behalve de omschrijving van de werkzaamheden zijn ook de adressen van de instellingen opgenomen. Dit boekje is daarmee geschikt voor iedereen die een goed overzicht wil krijgen van de infrastructuur van cultureel erfgoed in Nederland. Het is tevens een praktische adressen gids voor wie contact wil leggen met collega instellingen en eventuele samenwerkingspartners.

Erfgoed Actueel
april 1998

SAMENVATTING

Erfgoed Actueel is een tijdelijk project van de Directie Cultureel Erfgoed van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. In een periode van vier jaar wil het bureau een brug slaan tussen cultureel erfgoed en onderwijs/educatie. In opdracht van Erfgoed Actueel heeft het SCO-Kohnstamm Instituut van de Universiteit van Amsterdam een overzicht samengesteld van de instellingen en activiteiten op het gebied van cultureel erfgoed en educatie.

Soorten instellingen

Deels gaat het om instellingen die zich direct richten tot het onderwijs of andere afnemers van educatieve activiteiten en producten, maar grotendeels gaat het om instellingen die indirect met cultureel erfgoed en educatie te maken hebben (beleidsmatig, voorwaardenscheppend, financieel, inhoudelijk). Het onderzoek richt zich met name op deze intermediairs.

Er kunnen verschillende groepen instanties en instellingen worden onderscheiden. In de eerste plaats de verschillende overheden en de rijksdiensten: de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RdMz), de Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) en de Rijksarchiefdienst (RAD). Vervolgens zijn er de grote landelijke instellingen op het gebied van cultureel erfgoed, zoals de Nederlandse Museum Vereniging (NMV), het Nationaal Contact Monumenten (NCM), de Stichting Nederlandse Archeologie (SNA) en het Nederlands Centrum voor Volkscultuur (NCV).

Op provinciaal niveau zijn er onder meer museumfederaties, bureaus van provinciale museumconsulenten en consulenten regionale geschiedbeoefening, de rijksarchiefdiensten in de provincies en de provinciale bibliotheekcentrales. In sommige provincies zijn federaties van instellingen voor cultureel erfgoed ontstaan of zijn dergelijke federaties in voorbereiding.

Een andere groep wordt gevormd door de instellingen die ondersteunende taken vervullen in het onderwijs. Begeleiding van basisscholen vindt plaats door de onderwijsbegeleidingsdiensten. Onderwijsontwikkeling, kwaliteitsverbetering en advisering zijn taken van de drie Landelijke Pedagogische Centra (LPC). Leerplanontwikkeling is de taak van het Instituut voor Leerplanontwikkeling (SLO) en educatieve uitgeverijen verenigd in de Groep Educatieve Uitgeverijen (GEU) produceren lesmaterialen en lesmethoden.

Een derde groep wordt gevormd door instellingen op het gebied van de kunsteducatie. Cultureel erfgoed omvat deels kunstobjecten en in de praktijk zullen kunsteducatie en educatie op het gebied van cultureel erfgoed elkaar dus kunnen overlappen. In Nederland zijn op regionaal en provinciaal niveau zogeheten steunfunctie-instellingen kunstzinnige vorming actief. De taak van aan deze instellingen verbonden consulenten kunstzinnige vorming is de ondersteuning van het onderwijs door middel van advisering, scholing en begeleidingsprogramma's. Tevens bemiddelen ze tussen de aanbiedende culturele instellingen en het onderwijs. Sommige provinciale steunfunctie-instellingen zijn onderdeel van overkoepelende provinciale stichtingen voor kunst en cultuur.

Personeel

De infrastructuur voor cultureel erfgoed en educatie is beperkt in omvang en versnipperd. Per provinciale of landelijke instelling gaat het vaak om één persoon, die voor een beperkt deel van de tijd taken op het gebied van educatie en erfgoed vervult. De formatie voor erfgoededucatie per regio/provincie is gering in vergelijking met de personele inzet voor de steunfunctie kunstzinnige vorming.

Beleid

Bijna de helft van de onderzochte instellingen heeft in de afgelopen twee jaar het beleid ten aanzien van cultureel erfgoed en educatie gewijzigd en één vijfde is van plan dat in de nabije toekomst te doen. Veel instellingen die hun beleid ten aanzien van erfgoededucatie willen

versterken geven aan dat dit te maken heeft met de vernieuwingen in het voortgezet onderwijs (basisvorming en tweede fase) én met de uitvoering van de cultuurnota *Pantser of Ruggengraat* en meer specifiek met de notitie *Cultuur en School*. Van culturele instellingen wordt verwacht dat ze een duidelijker beleid ten aanzien van educatie zullen voeren. *Cultuur en School* bepleit de integratie van cultuureducatie in zowel het onderwijsaanbod als de leefwereld van de school.

Doelgroepen

De overheden (provincies en grote steden) richten hun beleid met betrekking tot erfgoededucatie vooral op groepen scholieren in het basis- en voortgezet onderwijs. De rijksdiensten richten zich juist primair op individuen: hetzij geïnteresseerde leken, hetzij beroepsmatig geïnteresseerden. Als het om het onderwijs gaat is het hoger onderwijs de belangrijkste categorie voor de rijksdiensten en het basisonderwijs de minst belangrijke. Bibliotheekcentrales richten zich juist weer op het basisonderwijs maar ook op individuele belangstellenden. Bij de provinciale instellingen voor cultureel erfgoed is de verdeling van de aandacht over onderwijs en individuele belangstellenden gelijkmatiger verdeeld.

Beroepsonderwijs/volwasseneneducatie, het sociaal-cultureel werk en allochtonen scoren laag in de aandacht van alle instellingen. De musea richten zich wat betreft het onderwijs het meest op het basisonderwijs en het minst op hoger onderwijs en volwasseneneducatie. Bij het groepsbezoek buiten schoolverband zijn toeristen de belangrijkste doelgroepen.

Samenwerking

Bijna driekwart van de ondervraagde instellingen geeft aan dat ze bij hun beleid/activiteiten op het gebied van cultureel erfgoed en educatie samenwerken met andere instellingen.

Allereerst gaat het om structurele en incidentele samenwerking tussen verschillende soorten instellingen (bijvoorbeeld overheden, erfgoed, onderwijs, kunsteducatie) binnen een bepaald geografisch gebied. De

samenwerkingsrelaties zijn derhalve zeer regionaal bepaald. Ten tweede gaat het om samenwerking tussen organisaties die zich op hetzelfde inhoudelijke gebied richten (bijvoorbeeld landelijke instellingen monumentenzorg of archeologie). Ten slotte gaat het om samenwerking in verband met de organisatie van specifieke projecten of de productie van educatieve materialen.

Taken Erfgoed Actueel

De onderzochte instellingen geven aan dat er aan drie soorten activiteiten van het bureau Erfgoed Actueel behoefte bestaat: (a) informatie/advies/deskundigheidsontwikkeling, (b) coördinatie en (c) onderzoeksmatige activiteiten.

1. INLEIDING

1.1 Vooraf

Onder cultureel erfgoed wordt verstaan datgene wat in tastbare zin is overgebleven uit het verleden en wat de samenleving als collectief van belang vindt om te behouden. Dat kunnen museale collecties zijn, maar ook documenten - zowel schriftelijk als audio-visueel en digitaal - die liggen opgeslagen in de archieven. Ook monumenten, historisch gegroeide stads- en landschapselementen en het archeologisch bodemarchief behoren tot ons culturele erfgoed. In ruimere zin kan onder cultureel erfgoed worden verstaan al datgene wat een samenleving in materiele en immateriële zin overdraagt aan volgende generaties. Voor cultureel erfgoed kan geen absolute tijdsgrens worden getrokken. Cultureel erfgoed omvat deels kunstobjecten. In de praktijk zullen kunsteducatie en educatie op het gebied van cultureel erfgoed elkaar dus kunnen overlappen. Het voornaamste verschil tussen kunsteducatie en erfgoededucatie is de invalshoek. In erfgoededucatie zal een kunstwerk bijvoorbeeld aan de hand van archiefmateriaal en ander cultureel erfgoed in historische context geplaatst worden. In de kunsteducatie zal naast een kunsthistorische invalshoek ook een niet-historische kunstbeschouwelijke benadering een plaats hebben.

Erfgoed Actueel is een tijdelijk project van de Directie Cultureel Erfgoed van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. In een periode van vier jaar wil zij cultureel erfgoed een vaste plaats geven in educatieve en onderwijsactiviteiten in Nederland. De activiteiten van het bureau maken deel uit van de uitvoering van de notitie *Cultuur en School*.

Daarnaast ontwikkelt Erfgoed Actueel een eigen programma dat zich richt op een breder werkgebied dan *Cultuur en School*, namelijk op educatie in de ruimste zin van het woord.

Erfgoed Actueel heeft bij de start van haar activiteiten behoefte aan een overzicht van de stand van zaken in haar werkveld. Hiertoe is door het SCO-Kohnstamm Instituut een onderzoek verricht.

1.2 Doel, opzet en uitvoering van het onderzoek

Het onderzoek moet het bureau Erfgoed Actueel een overzicht geven van de belangrijke instellingen en activiteiten op het gebied van cultureel erfgoed en educatie en moet inzicht geven in hun doelstellingen op dit gebied, de uitwerking daarvan, en in de samenwerkingsverbanden tussen de verschillende instellingen.

De uitkomsten van het inventariserende onderzoek zijn gebaseerd op:

- (a) een schriftelijke vragenlijst onder instellingen
- (b) documenten (beleidsplannen, verslagen van activiteiten) en bestaande inventariserende gegevens (inventarisatie *Cultuur en School*; *Trendrapport Museumeducatie*)

(a) schriftelijke vragenlijst

Binnen de infrastructuur van het cultureel erfgoed en educatie kunnen verschillende instanties en instellingen worden onderscheiden: overheden (provinciaal en gemeentelijk); landelijke, provinciale en gemeentelijke instellingen op het gebied van cultureel erfgoed (waaronder rijksdiensten) en/of op verwante gebieden; landelijke, provinciale en gemeentelijke instellingen op het gebied van de kunsteducatie; instellingen uit de onderwijsverzorgingsstructuur en overige instellingen.

Aan 104 instellingen is een vragenlijst gestuurd. Hierin is gevraagd naar achtergrondgegevens van de instelling, beleid, activiteiten, doelgroepen en samenwerking ten aanzien van cultureel erfgoed en educatie. Ook is gevraagd om aan te geven aan welke activiteiten van Erfgoed Actueel men wel en aan welke men geen behoefte heeft. In totaal hebben 79

instellingen (76% van de aangeschreven instellingen) de vragenlijst beantwoord. Bij een deel van de instellingen is telefonisch om aanvullende informatie gevraagd.

(b) documentatie

In de vragenlijst is verzocht om relevante documentatie (beleidsplannen, verslagen, etc.) op te sturen. Het merendeel van de instellingen heeft aan dit verzoek voldaan.

In het kader van de notitie *Cultuur en School* wordt door het LOKV een inventarisatie gemaakt van de bestaande activiteiten en projecten. Deze inventarisatie is gericht op partijen uit de kunst- en cultuursector. Naast analyse van beschikbare bestanden zijn aan de ca. 50 bemiddelaars tussen culturele instellingen en het onderwijs gegevens over aanbod en afname gevraagd. Daarbij is expliciet gevraagd naar het aanbod op het gebied van cultureel erfgoed. De resultaten worden in dit rapport vermeld.

2. INSTELLINGEN

Met betrekking tot cultureel erfgoed en educatie worden de volgende categorieën instanties en instellingen onderscheiden:

1. overheden (provinciaal en gemeentelijk);
2. landelijke en provinciale instellingen op het gebied van cultureel erfgoed (waaronder rijksdiensten) en/of op verwante gebieden;
3. landelijke, provinciale en gemeentelijke instellingen op het gebied van de kunsteducatie;
4. instellingen uit de onderwijsverzorgingsstructuur (opleidingen, begeleiding, ontwikkeling, belangenbehartiging);
5. overige instellingen

Deels gaat het om instellingen die zich direct richten op het onderwijs of andere 'afnemers' van educatieve activiteiten en producten, maar grotendeels gaat het om instellingen die indirect met cultureel erfgoed en educatie te maken hebben (beleidsmatig, voorwaardenscheppend, financieel, inhoudelijk). In termen van een infrastructuur/verzorgingsstructuur kan men spreken van eerstelijns- en tweede- of zelfs derdelijnsorganisaties. Het onderzoek richt zich met name op de intermediairs, dus bijvoorbeeld wel op de Nederlandse Museum Vereniging en op museumconsulenten, maar niet op individuele musea.

Hieronder volgt per categorie een nadere omschrijving van de instanties en instellingen.

2.1 Overheden

De categorie provinciale en gemeentelijke overheden behoeft geen nadere toelichting. Voor erfgoededucatie zijn de afdelingen cultuur of welzijn en cultuur en de afdelingen onderwijs/educatie relevant. In dit

onderzoek hebben we alleen gegevens verzameld van de provincies en van de vier grote steden.

2.2 Instellingen op het gebied van cultureel erfgoed

De instellingen op het gebied van cultureel erfgoed worden ingedeeld naar landelijke en provinciale instellingen. Van de landelijke instellingen is in bijlage 1 een lijst met adressen opgenomen. Voor de provinciale instellingen is hetzelfde gedaan in bijlage 2.

Landelijk

De instellingen betreffen in de eerste plaats musea, monumenten /architectuur, archeologie en archieven/bibliotheken. Op het gebied van monumenten, archeologie en archieven zijn er rijksdiensten.

De koepelorganisatie van musea is de Nederlandse Museum Vereniging (NMV). De vereniging zet zich in voor de behartiging van de belangen van musea en de professionalisering van museummedewerkers. Het aantal musea dat lid is van de NMV bedraagt ruim 350. De Sectie Publiek & Presentatie, voorheen de Sectie Educatieve Diensten van de NMV bevordert de professionalisering van museummedewerkers die werkzaam zijn op het terrein van de publieksbegeleiding. De stichting Landelijk Contact van Museumconsulenten (LCM) is het samenwerkingsverband van de elf bureaus van de provinciale museumconsulenten. Het Instituut Collectie Nederland (ICN) is het centrale kennisinstituut voor collectiebeleid in Nederland. Het biedt aan alle verantwoordelijken voor openbaar en waardevol roerend cultureel erfgoed op toepassing gerichte kennis en diensten aan, om de kwaliteit en effectiviteit van het materieel behoud en beheer van de Collectie Nederland te bevorderen.

De Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RdMz) is het centrale kennisinstituut op het terrein van de monumentenzorg in Nederland. Het platform van het particuliere initiatief op het gebied van de monumentenzorg is het Nationaal Contact Monumenten (NCM) dat het contactorgaan vormt tussen het particuliere initiatief, de overheden en andere bij de monumentenzorg betrokken instanties. In Nederland zijn circa 700 particuliere monumentenorganisaties actief. Ongeveer 40% daarvan richt zich op een bepaalde categorie monumenten, zoals kerken, molens, kastelen, tuinen, bruggen en industrieel erfgoed. Er is een landelijke Stichting Open Monumentendag, die jaarlijks op de tweede zaterdag in september de Open Monumentendag organiseert.

De Vereniging Open Monumenten (VOM) heeft als doel: “Het verleden voor de toekomst bewaren, een brug slaan tussen een breed publiek en cultuurmonumenten, samen met alle geïnteresseerde partners.” Sinds 1 januari 1998 is de VOM opgenomen in de Bond Heemschut (Vereniging tot bescherming van cultuurmonumenten in Nederland). Deze heeft als doel: “Bescherming van de schoonheid en het historisch-ruimtelijk karakter van Nederland in het algemeen en van cultuurmonumenten in het bijzonder, alsmede het organiseren van publiekseventen om voor dit doel een breder draagvlak te creëren.”

Het Nederlands Architectuurinstituut (NAi) besteedt met onder meer tentoonstellingen en publicaties aandacht aan architectuur, stedenbouw en ruimtelijke ordening. Organisaties op het gebied van lokale architectuur hebben een Overlegplatform Lokale Architectuur (OLA).

De Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) geeft sturing en uitvoering aan de archeologische monumentenzorg in Nederland. De Stichting Nederlandse Archeologie (SNA) behartigt de politieke en maatschappelijke belangen van de archeologie in Nederland. Het nationale museum voor de Nederlandse archeologie is het Rijksmuseum voor Oudheden (RMO). Het RMO heeft ook als taak de publieksvoorlichting te verzorgen over archeologie in het algemeen. Deze taak

wordt verricht door een onderdeel van het RMO, namelijk het Archeologisch Informatie Centrum (AIC). Dit centrum had tot en met 1996 een zelfstandig bestaan als 'joint venture' van SNA en RMO. Van de ongeveer 900 vrijwilligers die actief zijn in de archeologische sector is twee derde aangesloten bij de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN). Volgens een schatting van het SNA zijn er 150 à 300 archeologische verenigingen en werkgroepen met 10.000 leden (De Haan, 1997). Gemeentelijke archeologen vormen het Convent van Gemeentelijke Archeologen.

De Rijksarchiefdienst bestaat uit het Algemeen Rijksarchief (ARA) in Den Haag en 11 rijksarchieven in de provinciehoofdsteden. Daarnaast zijn er de gemeente- en streekarchieven. Het CBS telde in 1990 830 archieven. Archivarissen zijn verenigd in de Koninklijke Vereniging van Archivarissen Nederland (KVAN).

De landelijke organisatie van openbare bibliotheken is de vereniging NBLC (Nederlands Bibliotheek en Lectuurcentrale). Het net van openbare bibliotheken bestaat uit 1.300 vestigingen en 2.000 mobiele voorzieningspunten.

Op het terrein van de geschiedenisbeoefening zijn de volgende landelijke organisaties van belang:

Het Landelijk Overleg Regionale Geschiedschrijving (LORG) is een orgaan dat zich op landelijk niveau bezighoudt met afstemming en coördinatie van lokale en historische activiteiten. Deelnemers zijn de provinciale consulenten regionale geschiedbeoefening/provinciale historici en de Geschiedeniswinkel. De Geschiedeniswinkel is een historisch onderzoeksbureau binnen de Rijksuniversiteit Groningen.

Het Landelijk Overleg Omgevingsgeschiedenis (LOOG) is een platform gericht op samenwerking en contact tussen landelijke instellingen op het gebied van onderwijs en van cultuurhistorie. Van het platform maken deel uit instellingen als de Rijksdienst voor de Monumenten-

zorg, het Katholiek Pedagogisch Centrum, de Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening, de Sectie Publiek & Presentatie van de Nederlandse Museumvereniging, de Vereniging Geschiedenisleraren Nederland, de Koninklijke Vereniging van Archivarissen Nederland en lerarenopleidingen.

Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur (NCV) is het landelijke steunpunt voor volkscultuur in Nederland. Het wil organisaties en activiteiten op het terrein van 'levend' cultureel erfgoed stimuleren, adviseren, coördineren en professionaliseren. Het NCV heeft haar werkterrein verdeeld in de secties volkscultuur, folklore, volkskunst en regionale geschiedenis. Volgens het NCV houden zich ongeveer 6.000 organisaties reflectief of actief bezig met volkscultuur. Daarvan houden 1.500 organisaties zich bezig met het verleden van hun streek.

De Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond (KNOB) verzamelt en verspreidt kennis over musea, monumenten, architectuur, archeologie en archieven. Voor jongeren tussen de 9 en 12 jaar die geïnteresseerd zijn in geschiedenis is er de Nederlands Jeugdbond voor Geschiedenis (NJBG).

Provinciaal

De infrastructuur voor cultureel erfgoed op provinciaal niveau omvat veelal een samenwerkingsverband/federatie van musea in een provincie, een bureau provinciaal museumconsulent, een consulent regionale geschiedbeoefening, een rijksarchief in de provinciehoofdstad, een provinciale bibliotheekcentrale en een provinciale stichting voor kunst en cultuur. In bijlage 2 zijn deze instellingen per provincie met adressen weergegeven.

Hieronder volgt een algemene beschrijving met voorbeelden waaruit blijkt dat de organisatie per provincie kan verschillen.

- Veel provincies hebben een samenwerkingsverband van musea in de vorm van een federatie.
- Alle provincies behalve Flevoland hebben een bureau provinciaal museumconsulent. De consulenten bieden ondersteuning op het gebied van de verschillende collectie-, publieks- en bedrijfstaken van musea. Een bureau kan een of meerdere consulenten en meerdere bureaumedewerkers omvatten. Een bureau provinciaal museumconsulent is soms verbonden aan een federatie/stichting van musea, soms aan een stichting kunst en cultuur en soms aan een provinciale stichting/federatie cultureel erfgoed. In een deel van de provincies zijn consulenten speciaal belast met educatie/communicatie/publiekstaken.
- Behalve Groningen, Friesland, Flevoland en Limburg hebben de provincies een consulent regionale geschiedbeoefening of een provinciaal historicus (nl. in Drenthe en Noord-Brabant). De taken zijn veelal het verrichten en coördineren van onderzoek, ondersteuning en begeleiding van amateur-historici/historische verenigingen /heemkundige kringen, historische publicaties, deskundigheidsbevordering, voorlichting en educatie. De consulenten functioneren in sommige provincies zelfstandig. In andere provincies zijn ze verbonden aan uiteenlopende instellingen, zoals stichtingen voor regionale geschiedbeoefening, of instellingen zoals de instituten voor streekcultuur de IJsselacademie en het Van Deijnse Instituut in Overijssel. In enkele provincies (Utrecht, Zuid-Holland) is sprake van een samengaan van museumfederatie, stichting regionale geschiedbeoefening en regionale of provinciale instellingen voor monumentenzorg tot een provinciale stichting of provinciaal steunpunt voor cultureel erfgoed. In andere provincies is een dergelijke organisatie in voorbereiding (Drenthe, Zeeland, Noord-Holland). Drenthe, Noord-Holland en Noord-Brabant hebben een provinciaal

archeoloog in dienst. In enkele andere provincies bestaan plannen hiertoe.

- Elke provincie heeft in de provinciehoofdstad een rijksarchief. Daarnaast zijn er de gemeentelijke en streekarchieven. De provinciale koepel van de bibliotheken is de Provinciale Bibliotheek Centrale. Met name kleinere bibliotheken maken voor organisatorische, administratieve en technische ondersteuning gebruik van deze provinciaal opererende diensten.
- In de meeste provincies is een provinciale stichting voor kunst en cultuur. Dergelijke stichtingen zijn voortgekomen uit de provinciale Culturele Raden. De taak van die raden was het bevorderen van het culturele leven in de provincie in brede zin door middel van informatie, documentatie, advies en projecten op gebied van professionele kunst en amateurkunst. De overgang naar stichtingen voor kunst en cultuur betekende vaak een verbreding van het takenpakket. Cultureel erfgoed maakt in enkele gevallen structureel deel uit van zo'n stichting.

In Overijssel en Limburg zijn de museumconsulenten in dienst van de Stichting Kunst en Cultuur en in Drenthe is de provinciaal historicus verbonden aan de afdeling regionale geschiedenis van de Stichting Kunst en Cultuur.

In andere provincies is de bemoeienis van dergelijke stichtingen met cultureel erfgoed vaak in de vorm van projecten.

In een aantal provincies o.a. Friesland, Drenthe, Overijssel en Zuid-Holland maakt de steunfunctie kunstzinnige vorming deel uit van de Stichting Kunst en Cultuur.

Negen provinciale instellingen hadden als overlegplatform de Landelijke Organisatie Provinciale Instellingen voor Kunst (LOPIK). Dit platform is samengegaan met een andere koepelorganisatie (zie hieronder).

2.3 Landelijke, provinciale en gemeentelijke instellingen op het gebied van de kunsteducatie

In de inleiding is gesteld dat cultureel erfgoed ook kunstobjecten omvat en dat daarom kunsteducatie en educatie op het gebied van cultureel erfgoed elkaar kunnen overlappen. Daarom wordt in deze inventarisatie ook de infrastructuur voor kunsteducatie beschreven.

De buitenschoolse instellingen voor kunsteducatie omvatten 150 muziekscholen, 66 creativiteitscentra en 46 'gecombineerde' centra voor kunstzinnige vorming (combinaties van muziekscholen en creativiteitscentra). Zij bieden cursussen en projecten op het gebied van muziek, beeldende kunst, dans, drama en literatuur. Naast een aanbod waarbij cursisten zelf kunstzinnig actief zijn is er een 'receptief' aanbod met lezingen, bezoeken aan voorstellingen, kunsthistorische reizen e.d. Deze uitvoerende of 'eerstelijns'instellingen vallen onder de beleidsverantwoordelijkheid van de gemeentes. De werkgeversorganisatie is de Vereniging Kunstzinnige Vorming (VKV).

In Nederland zijn ruim dertig steunfunctie-instellingen kunstzinnige vorming (regionaal/provinciaal werkend). De taak van aan deze instellingen verbonden consultants kunstzinnige vorming is de ondersteuning van vooral het basisonderwijs door middel van informatie/advisering, cursussen en begeleidingsprogramma's. Tevens bemiddelen ze theateervoorstellingen, concerten, films, tentoonstellingen e.d. tussen de aanbiedende culturele instellingen en het onderwijs. Een klein deel van deze 'tweedelijns'instellingen is verbonden aan een centrum voor kunstzinnige vorming, maar de meerderheid is zelfstandig. De bemiddeling tussen onderwijs en culturele instellingen gebeurt niet alleen door de steunfunctie-instellingen. In totaal zijn er in Nederland een kleine 50 bemiddelende instellingen op dit gebied. Soms vervullen ook gemeen-

teambtenaren of zogeheten school-kunstcommissies deze taak.

De overheden van de provincies en van de vier grote steden hebben de verantwoordelijkheid voor de steunfunctie kunstzinnige vorming in hun gebied. Tussen de provincies bestaan grote verschillen in structuur en volume van de steunfunctie. Een deel van de provincies heeft één instituut (zoals Friesland, Groningen, Drenthe, Noord-Brabant en Zeeland), andere provincies hebben een aantal regionale steunpunten. Een belangrijk deel van de steunpunten is verenigd in het Landelijk Overleg Steunfunctie Instellingen Kunstzinnige Vorming (LOS). Het LOS is een samenwerkingsverband aangegaan met de Landelijke Organisatie Provinciale Instellingen voor Kunst (LOPIK) en ze vormen nu samen de sectie kunsteducatie van het Landelijk Overleg van Provinciale instellingen (LOP). Bijlage 3 bevat een overzicht van de aangesloten instellingen. Het LOP heeft ook secties voor de professionele kunst en de amateurkunst.

Het Nederlands Instituut voor Kunsteducatie (LOKV) is een 'derdelijns' organisatie. Het LOKV ondersteunt beroepskrachten in de buitenschoolse kunsteducatie en is het nationaal ontwikkelings- en kennisinstituut voor kunsteducatie. De instellingen voor kunsteducatie uit de steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht hebben een platform voor samenwerkingsactiviteiten in relatie tot grootstedelijke problematiek, genaamd Vier Grote Steden Kunsteducatie (4GS-ke).

Het Platform Kunsteducatie was een tijdelijk initiatief (1994-1998) van de overheid met als doel de verbetering van de samenwerking tussen culturele instellingen en het voortgezet onderwijs.

2.4 Onderwijsverzorgingsstructuur

De verzorgingsstructuur onderwijs omvat begeleiding, leerplanontwikkeling, toetsontwikkeling en onderzoek. Begeleiding van basisscholen

vindt plaats door de onderwijsbegeleidingsdiensten. Vakgerichte begeleiding voor kunst en cultuur is voor veel begeleidingsdiensten niet een belangrijke taak. Deze is op het gebied van de kunst veelal overgenomen door de steunfunctie-instellingen kunstzinnige vorming. Onderwijsontwikkeling, kwaliteitsverbetering, advisering zijn taken van de drie Landelijke Pedagogische Centra (LPC's): het Algemeen Pedagogisch Studiecencentrum (APS), het Christelijk Pedagogisch Studiecencentrum (CPS) en het Katholiek Pedagogisch Centrum (KPC). De vakken in het voortgezet onderwijs kennen een bepaalde verdeling over de pedagogische centra. Het KPC is verantwoordelijk voor de voorlichting over en de uitvoering rond overheidbeslissingen aangaande de gammavakken en de kunstvakken in het voortgezet onderwijs.

Leerplanontwikkeling is de taak van het Instituut voor Leerplanontwikkeling (SLO). Educatieve uitgeverijen verenigd in de Groep Educatieve Uitgeverijen (GEU) produceren lesmaterialen en lesmethoden. Toetsontwikkeling vindt plaats door het Centraal Instituut voor Toetsontwikkeling (CITO).

Nascholing van docenten wordt vooral door hogescholen (de lerarenopleidingen) verzorgd. Voor het adviseren over en het begeleiden van algemene wettelijke onderwijsvernieuwingen zijn door het ministerie van OCenW zogeheten procesmanagements in het leven geroepen. Zo zijn er procesmanagements voor het primair onderwijs (PMPO), het voortgezet onderwijs (PMVO), de lerarenopleidingen (PML) en voor informatie- en communicatietechnologie (ICT).

Docentenverenigingen bewegen zich zowel op het gebied van belangenbehartiging als op het gebied van vakinhoudelijke en didactische ontwikkeling. Een deel van de docenten geschiedenis is aangesloten bij de Vereniging van Geschiedenisleraren in Nederland (VGN). Docentenverenigingen voor de beeldende vakken zijn de Nederlandse Vereniging voor Tekenonderwijs (NVTO) en de Vereniging Leraren Beeldende Vakken (VLBV).

2.5 Diversen

Ten slotte is er een categorie met zeer uiteenlopende instellingen en instanties.

Volksuniversiteiten

In Nederland zijn 120 volksuniversiteiten met jaarlijks 300.000 inschrijvingen. Volksuniversiteiten kunnen worden omschreven als organisaties die zich bezighouden met het samenstellen van cursussen gericht op algemene vorming, scholing en ontwikkeling. De meeste volksuniversiteiten bieden een divers cursusprogramma, waaronder kennis van stad en streek, historische onderwerpen, kunst en cultuur. De landelijke koepel is de Bond van Nederlandse Volksuniversiteiten (BVU).

Fondsen

Op landelijk niveau bestaat een aantal fondsen dat geldelijke ondersteuning geeft of kan geven aan projecten/activiteiten op het gebied van erfgoededucatie. Het zijn de Mondriaan Stichting, het Prins Bernhard Fonds/Anjerfondsen, het VSB Fonds en het Stimuleringsfonds voor Architectuur.

Ten slotte noemen we de educatieve omroepen (Teleac/NOT en de RVU) en de Stichting Wetenschap en Techniek Nederland (WeTeN). Deze laatste heeft als doel het bevorderen van kennis, inzicht en actieve deelname aan de discussie met betrekking tot wetenschap en techniek bij een breed publiek en bij het onderwijs.

3 BELEID

3.1 Beleid en beleidswijzigingen

Aan de instellingen is gevraagd of er *ten aanzien van cultureel erfgoed en educatie* een beleid wordt gevoerd. Van de respondenten antwoordt 68% dat sprake is van expliciet beleid dat schriftelijk is vastgelegd. Bij 15% gaat het om impliciet beleid, bij 12% kan men niet spreken van beleid maar hoogstens van incidentele activiteiten op dit gebied. Bij 5% ten slotte is geen sprake van beleid noch van incidentele activiteiten op dit gebied.

Bij overheden en instellingen voor cultureel erfgoed (inclusief de rijksdiensten) en landelijke fondsen is in grote meerderheid (80%) sprake van expliciet beleid. Bij instellingen op het gebied van kunsteducatie en bij bibliotheekcentrales is dat bij een kleine minderheid het geval.

Bijna de helft van de instellingen heeft in 1996 of het afgelopen jaar 1997 het beleid ten aanzien van cultureel erfgoed en educatie gewijzigd. Eén vijfde is van plan dat in de nabije toekomst te doen. Provinciale overheden geven zonder uitzondering aan dat er sprake is van wijzigingen. Dit hangt vooral samen met de cyclus van beleidsperiodes en met het formuleren van beleidsplannen voor een komende periode. Instellingen uit de verzorgingsstructuren van onderwijs en kunsteducatie en de landelijke fondsen geven in meerderheid ook aan hun beleid te hebben bijgesteld. Provinciale bibliotheekcentrales maken geen melding van wijzigingen.

Bij rijksdiensten en instellingen op het gebied van cultureel erfgoed is het beeld wisselend. Bij ongeveer de helft wordt het bestaande beleid voortgezet (met name rijksarchieven en instellingen op het gebied van musea), de andere helft meldt (toekomstige) wijzigingen.

Van de instellingen die recentelijk het beleid gewijzigd hebben of die dat gaan doen noemt meer dan de helft dat dit te maken heeft met de uitvoering van de cultuurnota *Pantser of Ruggengraat* en meer specifiek met de notitie *Cultuur en School*. Van culturele instellingen wordt verwacht dat ze een duidelijker beleid ten aanzien van educatie zullen voeren. *Cultuur en School* bepleit de integratie van cultuureducatie in zowel het onderwijsaanbod als de leefwereld van de school. Cultuureducatie omvat ook het inzetten van het materiële culturele erfgoed als doel of als middel. Per zogeheten convenantgebied zijn extra financiële middelen vrijgekomen voor projecten op het gebied van cultuureducatie. De acht gebieden die de convenanten betreffen zijn de steden Amsterdam, Rotterdam en Den Haag en het Noorden (Friesland, Groningen, Drenthe), Zuiden (Limburg, Noord-Brabant en Zeeland), Westen (Noord- en Zuid-Holland), Oosten (Overijssel en Gelderland) Midden (Utrecht en Flevoland). In bijlage 4 zijn de contactpersonen van de convenantgebieden opgenomen.

Een tweede belangrijke reden die wordt genoemd is het vernieuwingsproces in het voortgezet onderwijs. Naast *Cultuur en School* en de wettelijk geregelde algemene onderwijsvernieuwing in het voortgezet onderwijs worden specifieke redenen van beleidswijzigingen genoemd zoals een verbouwing, uitbreiding van de personeelsformatie, verzelfstandiging en dergelijke.

Bij de vernieuwing in het voortgezet onderwijs gaat het met name om de basisvorming en de tweede fase van havo en vwo. We gaan hieronder kort op deze vernieuwingen in. In 1993 is de basisvorming ingevoerd: een pakket van 15 verplichte vakken voor alle 12- tot 15-jarigen. Voor deze vakken zijn kerndoelen geformuleerd. De school neemt afsluitingstoetsen af. De basisvorming wordt gekenmerkt door de zogeheten TVS-formule: Toepassing, Vaardigheden, Samenhang. De vakken moeten onderlinge samenhang vertonen, leerlingen moeten theoretische kennis kunnen toepassen en bepaalde vaardigheden leren

zoals samenwerken of een onderzoekje doen. Een vakoverstijgend onderwerp als omgevingseducatie past hier goed in. In de kerndoelen is aandacht voor de omgeving een verplicht onderdeel bij diverse vakken, zoals aardrijkskunde, geschiedenis, economie en de beeldende vakken. Bij geschiedenis en staatsinrichting wordt gesproken over het zo zelfstandig mogelijk verrichten van een eigen onderzoek van beperkte omvang in de eigen omgeving. Voor instellingen voor cultureel erfgoed bieden de kerndoelen en de TVS-formule derhalve duidelijke aanknopingspunten met het onderwijs.

Maar niet alleen de doelen en de opzet van de basisvorming maar ook de kerndoelen van het basisonderwijs en de plannen voor de tweede fase van havo/vwo zijn voor de instellingen aanleiding om hun beleid op het gebied van educatie te intensiveren. Ook na de basisvorming wordt de actieve en zelfstandige rol van leerlingen centraal gesteld. Het belangrijkste kenmerk van het zogeheten 'studiehuis' is dat niet meer het onderwijzen door de leerkracht maar het leren van de leerling centraal staat. Het aanleren van vakoverstijgende vaardigheden wordt als een belangrijk doel geformuleerd. In plaats van de huidige vrije pakketkeuze wordt havo- en vwo-leerlingen na de derde klas een keuze geboden uit vier 'profielen': cultuur en maatschappij, economie en maatschappij, natuur en gezondheid of natuur en techniek. In een algemeen verplicht deel worden nieuwe vakken ingevoerd, waaronder Culturele en Kunstzinnige Vorming 1 (CKVI). Gymnasiumleerlingen volgen in plaats van CKVI het vak Klassieke Culturele Vorming (KCV).

De algemene doelstelling van Culturele en Kunstzinnige Vorming I (CKVI) in het voorgestelde examenprogramma (SLO, 1996) luidt: "De kandidaat kan een gemotiveerde keuze maken voor voor hem betekenisvolle activiteiten op het gebied van kunst en cultuur op grond van ervaring met deelname aan culturele activiteiten, kennis van kunst en cultuur, praktische activiteiten op het gebied van een of meer

kunstdisciplines en de reflectie daarop."

Een van de vereisten bij dit nieuwe vak is dat de leerlingen minstens zes (havo) of tien (vwo) verschillende voorstellingen, tentoonstellingen en/of collecties voor beeldende kunst en/of vormgeving bezoeken of literaire werken lezen. Benadrukt wordt de eigen keuze van de leerling: het is niet de bedoeling dat leerlingen hetzelfde concert bezoeken, dezelfde tentoonstelling, etc. Bezoeken aan voorstellingen e.d. moeten worden voorbereid met informatiemateriaal, recensies en eventueel met praktische activiteiten. Naderhand doet de leerling verslag van zijn ervaringen en zijn waardering.

Kennis van kunst en cultuur komt aan de orde in een aantal thema's. Voor deze thema's zijn verschillende criteria opgesteld, aan de hand waarvan educatieve uitgeverijen de komende jaren lesmethodes zullen ontwikkelen.

Het nieuwe vak wordt afgesloten met een schoolexamen dat bestaat uit een samengesteld 'kunstdossier' en reflectie daarop. In het kunstdossier zijn verslagen van culturele activiteiten, de behandeling van bepaalde thema's en resultaten van praktisch werk opgenomen. CKVI zal gegeven gaan worden door een 'multidisciplinair team van deskundige docenten'.

Culturele en Kunstzinnige Vorming 2/3 is een verplicht kernvak in het toekomstige 'alfaprofiel' Cultuur en Maatschappij. Het programma CKV 2/3 bestaat uit drie onderdelen: (1) Algemene theorie, voor alle kunstvakken gelijk; (2) Vaktheorie beeldende vormgeving, dans, drama of muziek; (3) Praktijk beeldende vormgeving, dans, drama of muziek. Vaktheorie en praktijk worden ook aangeduid met CKV3. Binnen algemene theorie worden drie domeinen onderscheiden: Vaardigheden en benaderingswijzen (het 'beschouwingsapparaat'), Invalshoeken voor reflectie en Onderwerpen. De invalshoeken voor reflectie zijn: kunst en religie, levensbeschouwing; kunst en esthetica; kunstenaar en opdrachtgever, politieke en economische macht; kunst en vermaak; kunst,

wetenschap en techniek; kunst intercultureel. De invalshoeken moeten vooral inzicht opleveren in het functioneren van kunst in de maatschappij. In aansluiting hierop is een beperkt aantal leerstofgebieden gekozen die het functioneren van kunst in een specifieke context afbakenen. Algemene theorie wordt afgesloten met een centraal (schriftelijk) examen en de vaktheorie en praktijk met schoolexamens.

Naast de algemeen verplichte en profielverplichte vakken is er in de tweede fase nog een 'vrij' deel dat ongeveer één vijfde van de totale studielast beslaat. In die ruimte kunnen vakken uit het gemeenschappelijke of profieldeel worden verdiept of andere vakken of deelvakken worden gekozen. Daaronder vallen ook keuzes voor het deelvak algemene theorie CKV2, of vaktheorie/vakpraktijk CKV3. Verder kunnen in het vrije deel niet-vakgebonden activiteiten worden uitgevoerd, waaronder culturele activiteiten.

3.2 Beleid inhoudelijk

Aan de instellingen is gevraagd hun beleid ten aanzien van cultureel erfgoed en educatie kort te formuleren of te verwijzen naar beleidsplannen. Hieronder volgen de karakteristieken van de belangrijkste categorieën instellingen. Bij de provinciale overheden wordt ook het beleid ten aanzien van kunsteducatie/cultuureducatie behandeld.

Provinciale overheden

De provinciale overheden geven in hun cultuurnota's wisselend aandacht aan cultureel erfgoed. In de meeste nota's worden beleidsvoornemens genoemd ten aanzien van musea, monumenten, archeologie, regionale cultuur/regionale geschiedbeoefening en streekarchieven. Soms is er specifieke aandacht voor aspecten als taal/dialect, volkskunst en het landschap. Het beleid is veelal gericht op provinciale

steunfunctie-instellingen: de stichtingen, verenigingen en fondsen die taken hebben bij het verwerven, het behoud en beheer van cultureel erfgoed en bij publiekstaken. Het beleid ten aanzien van publiekstaken wordt verwoord in termen van spreiding, toegankelijkheid, ontsluiting, deelname, informatie en soms educatie. Vaak wordt ook een aparte paragraaf gewijd aan maatregelen ter bevordering van het cultuurtoerisme of cultuurhistorisch toerisme.

Veel provincies noemen kunsteducatie een van de 'speerpunten', 'kerntaken' of 'pijlers' van het cultuurbeleid. Het landelijke beleid vindt zijn weerslag in de provinciale beleidsnota's. In de recente nota's (die de beleidsperiode 1997-2000 beslaan) staan vrijwel zonder uitzondering verwijzingen naar passages over kunsteducatie in de landelijke nota's *Pantser of Ruggengraat* en *Cultuur en School*. Provincies gebruiken verschillende termen, zoals kunstzinnige vorming, kunsteducatie en in recentere nota's wordt ook met instemming het brede begrip cultuureducatie overgenomen (bijvoorbeeld in de nota's van Noord-Holland, Gelderland en Noord-Brabant).

Het provinciale beleid ten aanzien van kunsteducatie richt zich vooral op de steunfunctie kunstzinnige vorming. Provincies verschillen in de mate waarin ze de steunfunctie hoofdzakelijk of zelfs uitsluitend willen inzetten voor het basisonderwijs. Sommige provincies noemen expliciete getallen (in Gelderland dient 70% van de capaciteit aan het basisonderwijs te worden besteed). In een aantal gevallen wordt gepleit voor verruiming van de dienstverlening naar het voortgezet onderwijs (met name de basisvorming). De realisering daarvan gebeurt vooral in de vorm van projectsubsidies (o.a. Utrecht en Groningen)

De specifieke aandacht voor educatie en cultureel erfgoed is beperkt. Ter illustratie geven we enkele voorbeelden waar daar wel aandacht voor is.

- In *Kunst en cultuur in Drenthe* (1995) wordt het bevorderen van de kwaliteit van kunstproductie en cultuureducatie als een van de uitgangspunten genoemd. Een concrete passage over erfgoededucatie luidt: “We willen onderzoeken of er in het Drentse onderwijs behoefte is aan door de provinciaal historicus in samenwerking met de afdeling van het K&C en het betrokken onderwijsveld te ontwikkelen lesmateriaal. Dit zou een kostendekkende activiteit moeten zijn.” In het voorontwerp van de *Notitie regionale cultuur en letteren* (1997) van de provincie Drenthe wordt gesteld dat de begrippen cultureel erfgoed en regionale cultuur dezelfde inhoud hebben. Er wordt een reeks beleidsvoornemens ten aanzien van regionale cultuur geformuleerd en bij de toekomstige evaluaties zal een van de vragen zijn in welke mate is bijgedragen aan cultuureducatie. Beleidsvoornemens die specifiek betrekking hebben op educatie ontbreken echter.
- Gelderland ondersteunt in de cultuurnota *Opus tweeduizend* (voor de periode 1997-2000) ‘van harte de verbreding van het begrip kunsteducatie naar cultuureducatie, waarmee ook het terrein van het cultureel erfgoed onderwerp van educatiebeleid wordt’. Ook wordt gesteld: “Musea kunnen actoren zijn bij de toenemende aandacht van de overheid voor cultuureducatie.”
- Utrecht vraagt in de nota *Cultureel Erfgoed 1995-1998* aan de Stichting Ondersteuning Musea (SOM) aandacht te schenken aan de relatie tussen musea en het onderwijs: “In de Wet op de Basisvorming is vastgelegd dat de cultuurhistorie van de eigen omgeving deel dient uit te maken van het onderwijspakket. Wij denken dat hier goede mogelijkheden liggen voor de streekgebonden musea.” Er wordt een krediet voor cultuurhistorische projecten ingesteld en het maken van ontwikkelingsprojecten voor het onderwijs wordt tot projecten gerekend. Bij de archieven wordt gesproken over het

‘uitbouwen van de publieksfuncties van archiefdiensten (ook voor onderwijs)’.

Voor taken in het onderwijs van de overkoepelende Federatie Stichts Cultureel Erfgoed is het denkbaar dat deze daartoe (tijdelijk) pedagogische deskundigheid in huis haalt.

- Noord-Holland heeft een fonds voor cultuurbehoud dat ook project-subsidies verleent voor ‘projecten gericht op cultuureducatie en participatie’. Er zullen ‘voorbeeldmusea’ worden geselecteerd, waarbij cultuureducatieve criteria een rol spelen.
- Zuid-Holland noemt in de kadernotitie cultuurbehoud 1995-1998 (*Toekomst voor het verleden*) het belang van publieksparticipatie. Bij monumentenzorg wil de provincie zich primair richten op de jeugd ‘door het laten vervaardigen van een educatieve tentoonstelling en een lesbrief over het regionale culturele erfgoed’. Verder wil de provincie ten aanzien van monumenten en archeologie de ontwikkeling bevorderen van ‘recreatieve/toeristische en educatieve projecten (fiets- en wandelroutes, tentoonstellingen, voorlichtingsactiviteiten)’.
- In de nota *Cultuur centraal in Brabant* (1996-1999) staat dat de Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening onder meer als taak heeft het opzetten en ondersteunen van onderwijsprojecten en tevens dat die taak moet worden versterkt. In de afzonderlijke nota over monumentenzorg (*Een nieuwe inzet voor monumenten*) worden publicaties aangekondigd ten behoeve van het onderwijs en de jeugd.

Zowel Noord-Brabant als Gelderland zullen in 1998 speciale nota's over cultuureducatie uitbrengen. In de Brabantse conceptnotitie *Cultuureducatie 1997-2000* wordt erfgoededucatie als een nog weinig ontwikkeld onderdeel binnen de cultuureducatie bestempeld. De provincie wil bijdragen aan de ontwikkelingen van erfgoededucatie door onder meer

de samenwerking in en met de sector van cultuurbehoud te stimuleren. Daarbij is het zaak om te bevorderen dat de ‘pedagogische expertise op het gebied van erfgoededucatie’ bij de samenwerkingspartners tot ontwikkeling, uitwisseling en afstemming komt.

Rijksdiensten

De Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RdMz) heeft na het verschijnen van de nota *Investeren in Cultuur* (1992) een begin gemaakt met ‘jeugdeducatiebeleid’. Het gaat daarbij om doelstellingen als draagvlakverbreding, bewustwording en participatie. In het jaarverslag 1995 van de RdMz wordt gesteld dat omgevingsonderwijs een opening biedt voor erfgoededucatie, maar dat nog niet veel is gedaan aan leerplanontwikkeling en dat er behoefte bestaat aan lespakketten. De RdMz wil samen met partners in onderwijs en kunstzinnige vorming activiteiten op dit gebied ontwikkelen.

De Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) beschouwt educatie niet als een kerntaak. Wel bezit de ROB de kennis over archeologie in Nederland en zou deze kennis in samenwerking met anderen toegankelijk willen maken voor het onderwijs. Nieuwe media zullen daarbij een rol spelen.

In het beleidsplan van de Rijksarchiefdienst 1997-2000 getiteld *De muren geslecht* wordt beschreven hoe vanuit een sterke interne oriëntatie (vooral gericht op beheer en behoud) een ontwikkeling is begonnen naar een meer naar buiten gerichte ‘klantgerichte en flexibele organisatie’. Een bredere dienstverlening zal ook betrekking hebben op educatie: “Met het nieuwe beleid richt het Rijksarchief zich ook nadrukkelijk op jongeren, zowel in het voortgezet als in het hoger onderwijs. Voor het voortgezet onderwijs worden speciale ingangen gecreëerd voor historische informatie over de eigen omgeving en wordt materiaal geselecteerd op basis waarvan afgeronde werkstukken kunnen worden

gemaakt. Voor het hoger onderwijs worden cursussen voor archiefonderzoek ontwikkeld...” (p.14).

Landelijke en provinciale instellingen voor cultureel erfgoed

Landelijk

In haar beleidsplan 1997/98 stelt de Nederlandse Museum Vereniging (NMV) dat scholen in het publieksbeleid een bijzondere plaats innemen en dat de samenwerking met scholen van groot belang is. Daarbij zijn vele vormen denkbaar en musea maken bewuste afwegingen tussen activiteiten voor algemeen publiek of voor schoolklassen, maar ook tussen de mate van intensiteit van de begeleiding van scholen (wellicht minder maar wel intensiever). Gestreefd zal worden naar een goede aansluiting op elkaars wensen en behoeften. De NMV zal binnen de eigen organisatie aandacht vragen voor de nieuwe onderwijsstructuur in het voortgezet onderwijs en voor samenwerking tussen musea en onderwijs.

Het Landelijk Contact van Museumconsulenten (LCM) geeft in de nota *De verbindende factor* haar beleidsvisie voor de periode 1997-2000. Het LCM wil de landelijke aanjager zijn van de verdere ontwikkeling van de provinciale musea en zo een bijdrage leveren aan de professionalisering van de musea en de verbetering van de museale infrastructuur van Nederland. Het LCM constateert een verdere professionalisering en institutionalisering van het museumconsulentschap en een verdere specialisatie in de verschillende collectie-, publieks- en bedrijfstaken. Er wordt niet ingegaan op specifieke beleidstaken ten aanzien van erfgoededucatie.

Het Instituut Collectie Nederland (ICN) is in de eerste plaats een ondersteunende instelling voor professionals. Tot de diensten van het ICN behoren het opleiden van restauratoren en het bijscholen van allen die

betrokken zijn bij het materiële behoud van roerend erfgoed. Educatie van het grote publiek of in het kader van het onderwijs heeft vooralsnog geen hoge prioriteit.

Het beleid van het Nationaal Contact Monumenten (NCM) ten aanzien van erfgoededucatie is impliciet: er worden, vaak in samenwerking met de RdMz, educatieve projecten uitgevoerd,

Het Nederlands Architectuur Instituut (NAI) heeft in haar beleid naast verzamel-, beheer- en behoudstaken ook duidelijke publiekstaken vastgelegd. Daaronder valt het ontwikkelen van educatieve activiteiten voor basis- en voortgezet onderwijs die het gebied van architectuur bestrijken.

De Stichting Nederlandse Archeologie (SNA) noemt in haar beleidsplan 1997-2000 als een van haar taken het verbreden van het maatschappelijke draagvlak van de archeologie. Een specifiek aandachtspunt daarbij is erfgoededucatie. Daarbij zal worden samengewerkt met andere organisaties. Het Archeologisch Informatie Centrum (AIC) informeert de samenleving over het werk van Nederlandse archeologen in binnen- en buitenland. De taak van het AIC is niet het zelf produceren van educatieve materialen.

Bibliotheekcollecties behoren deels tot het cultureel erfgoed. Bibliotheken beschouwen zich als centrale plaatsen in de publieke informatievoorziening en het publieke informatiegebruik. Versterken van de cultuureducatieve rol en samenwerking met het onderwijs zijn uitgangspunten voor het komende beleid. Volgens de conceptbeleidsnota *Leren voor het leven* van de Nederlandse Bibliotheek en Lectorcentrale (NBLC) over openbare bibliotheken en onderwijs werken openbare bibliotheken al sinds de jaren vijftig samen met het onderwijs. Uit het NBLC meerjarenplan 1995-1998 blijkt dat de samenwerking met het

basisonderwijs redelijk ontwikkeld is, maar de 'interactie tussen bibliotheek en voortgezet onderwijs heeft de jaren door te veel een ad hoc karakter gehad'. Het ontbreken van budgetten wordt als het grootste obstakel gezien voor intensievere samenwerking. Culturele bewustwording, leesbevordering, literaire vorming, mediacompetentie en informatievaardigheid vormen de raakvlakken van de bibliotheek met het onderwijsprogramma. Stimulansen zijn onder andere het toekomstige studiehuis, waarbij de schoolmediatheek een centrale plaats zal innemen en de rol die de bibliotheken in de notitie *Cultuur en School* wordt toegedacht. Hiertoe moeten samenwerkingsprogramma's worden opgezet en in culturele programma's moeten bibliotheken ook aansluiting zoeken bij activiteiten van de regionale steunpunten kunstzinnige vorming.

Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur (NCV) wil kennis over volkscultuur in heden en verleden verspreiden, de bestudering ervan bevorderen en de activiteiten op dit gebied in Nederland stimuleren en ondersteunen. Het centrum wil inzicht geven in culturele processen en kennis overdragen over de achtergronden van de verschillende cultuuruitingen in Nederland. Als een van de doelgroepen die geïnteresseerd zijn in volkscultuur wordt het onderwijs genoemd. Er worden in dit verband educatieve projecten uitgevoerd.

Provinciaal

Bij provinciale steunfunctie-instellingen op het gebied van musea, monumenten, archeologie, archieven en regionale geschiedbeoefening is in de regel sprake van expliciet beleid ten aanzien van educatie. Met name museumconsulenten en consulenten regionale geschiedschrijving beschrijven in hun jaarverslagen en beleidsplannen in de meeste gevallen concrete beleidsvoornemens ten aanzien van educatie. Uiteraard wordt hierbij verwezen naar de landelijke en provinciale cultuurnota's. Doelstellingen hierbij worden vaak geformuleerd in termen van bewust-

wording, bevorderen van participatie, bevorderen van het gebruik van, draagvlakverbreding, zorg voor toekomstige generaties en dergelijke. Het gaat om het initiëren, ondersteunen en coördineren van projecten, informatieverschaffing en advisering, bevorderen van samenwerking tussen instellingen en scholen. Vaak, maar zeker niet altijd, wordt het zelf ontwikkelen van lesmateriaal genoemd.

Educatie is voor de meeste provinciale steunfunctie-instellingen op het gebied van cultureel erfgoed een deeltaak, naast taken op het gebied van beheer en behoud, onderzoek en publicaties, bevorderen van onderlinge uitwisseling, advies, voorlichting en public relations.

We geven enkele voorbeelden van beleidsplannen van provinciale steunfunctieorganisaties voor cultureel erfgoed.

De Federatie van Musea in de provincie Groningen heeft sinds 1984 een provinciaal museumconsulent in dienst. Het beleidsplan 1997-1998 omschrijft als hoofdtaken van de federatie: praktijkbegeleiding en advisering, ondersteuning en coördinatie, deskundigheidsbevordering en scholing, (collectieve) publiciteit, promotie en communicatie. De landelijke ontwikkelingen in de museumwereld met betrekking tot behoud, professionalisering en verzakelijking en toenemende aandacht voor participatie en actief doelgroepenbeleid worden ook voor de provincie Groningen van toepassing geacht. Met betrekking tot cultuur-educatie en onderwijs is de federatie voornemens samenwerkingsprojecten te ontwikkelen 'waarin de relatie tussen cultuureducatie, musea en het voortgezet onderwijs (basisvorming en bovenbouw), en de lerarenopleiding voor het voortgezet onderwijs wordt versterkt'. Met het basisonderwijs bestaan al enkele jaren contacten via het 'School-Museumproject'. Dit project is gericht op een educatieve samenwerking tussen het primair onderwijs, docentenopleidingen en musea in noord-Nederland. In het projectplan voor de periode 1997-2000 wordt gesteld dat een regionale aanpak van de samenwerking tussen onderwijs en musea vereist is. In het projectplan wordt uitgegaan van de volgende

pijlers:

- de aanstaande leraar krijgt een gedegen introductie in het werken met kinderen in een museum en doet daarmee ook ervaring op (curriculumontwikkeling lerarenopleiding);
- de leraar basisonderwijs krijgt inhoudelijke en organisatorische ondersteuning om museumcollecties in het eigen onderwijs te integreren (curriculumonderwijs);
- de musea krijgen inzicht in de mogelijkheden van het onderwijs als specifieke doelgroep (gerichter doelgroepenbeleid binnen de musea).

De financiering van het project wordt deels gerealiseerd uit het budget *Cultuur en School*.

Bij de Federatie Stichts Cultureel Erfgoed zijn zes provinciale stichtingen aangesloten, waaronder vier monumentenstichtingen (voor kastelen, molens, boerderijen en de monumentenwacht), de Stichting Stichtse Geschiedenis (SSG) en de Stichting Ondersteuning Musea (SOM). De federatie is een 'tweedelijns' voorziening, waarvan de hoofdtaak het ondersteunen van organisaties in het cultuurhistorisch veld is. Educatie behoort expliciet tot de taken van de SSG en de SOM. De educatie is erop gericht het draagvlak voor de betreffende onderdelen van cultureel erfgoed te vergroten. De SOM heeft onder meer een consultant educatie en public relations voor de musea in dienst. De SOM beschouwt het professionaliseren van museummedewerkers in het uitvoeren van hun educatieve taak en het begeleiden bij het opzetten van educatieve projecten in individuele musea als haar kerntaak. De SOM treedt op als initiatiefnemer bij het opzetten van museale projecten die op meerdere plaatsen in de provincie toepasbaar zijn. De SSG is als adviseur betrokken bij projecten omgevingsgeschiedenis. Ook de Stichting de Utrechtse Molens heeft educatieve materialen ontwikkeld. In het projectplan *Cultuur en School 1997-1998* van de federatie wordt gesteld dat de positie van cultureel erfgoed in het onderwijs niet florissant is. Het

vormt nog geen wezenlijk onderdeel van de schoolprogramma's en activiteiten zijn sterk afhankelijk van de betrokkenheid van individuele docenten. Het aanbod van de kant van de instellingen wordt fragmentarisch en incidenteel genoemd. In vergelijking hiermee wordt de situatie van de kunstzinnige vorming als structureler beschouwd.

In het kader van *Cultuur en School* ziet de federatie zichzelf als kennisinstituut en knooppunt op het gebied van cultureel erfgoed in de provincie. Het streven is om in samenspraak met basis- en voortgezet onderwijs continuïteit van het aanbod tot stand te brengen en te waarborgen en dat aanbod te verbreden. Voor projecten voor het voortgezet onderwijs zal samengewerkt worden met de provinciale steunpunten kunstzinnige vorming.

De twee volgende voorbeelden betreffen beleidsnotities van stichtingen regionale geschiedbeoefening. Evenals het projectplan van de Federatie Stichts Cultureel Erfgoed gaan ze verder dan het uitspreken van beleidsvoornemens ten aanzien van educatie. Op grond van opgedane ervaringen problematiseren ze ook de taak van de consultant, met name als het gaat om het directe aanbod aan docenten.

De Stichting Regionale Geschiedbeoefening Noord-Holland geeft in het beleidsplan 1997-2001 een opsomming van de taken van de consultant geschiedbeoefening. Eén daarvan is 'het initiëren en ondersteunen van onderwijsprojecten voor lager, middelbaar- en volwassenenonderwijs'. In de terugblik op de eerste vijf jaar wordt over het onderwijs gezegd dat vooralsnog een terughoudend beleid werd gevoerd. Er werd een overzicht van bestaand educatief materiaal gemaakt, maar het zelf vervaardigen van lespakketten stuit op problemen. Docenten hebben te kampen met overvolle lesschema's en hebben zelf weinig tijd en gelegenheid zich in de geschiedenis van eigen plaats of streek te verdiepen. Voor lesbrieven met een bovenlokale strekking is weinig belangstelling en het maken van materialen met een strikt lokale invalshoek behoort

niet tot de taak van de stichting. Er is daarom gestimuleerd dat historische verenigingen het maken van lokale lespakketten ter hand nemen. De stichting constateert dat de contacten met het onderwijs onvoldoende zijn geweest en dat het beleid moet worden bijgesteld in de lijn van het nieuwe landelijke en provinciale beleid ten aanzien van cultuureducatie. De stichting wil zich niet alleen op geschiedenisleraren richten, maar ook op lerarenopleidingen, Pabo's en schoolbegeleidingsdiensten. Men wil meer samenwerken met andere organisaties op dit gebied: "Onderzocht moet worden in hoeverre educatieve projecten op scholen mogelijk en gewenst zijn en in welke vorm deze moeten worden gegoten."

Aan tijd gebonden, de beleidsnotitie van de Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening voor de periode 1997-2000 bevat eveneens een evaluatie van de vorige beleidsperiode. Er is lesmateriaal ontwikkeld voor basisonderwijs en voortgezet onderwijs. Getracht werd in projecten ook museum- en archiefbezoek te bevorderen. Echter, 'de ervaring heeft geleerd dat de mogelijkheden van docenten om naast het reguliere leerplan aparte projecten aan de orde te stellen zeer beperkt zijn'. Ook cursussen over omgevingsgeschiedenis voor docenten basisonderwijs trokken door de sterke taakbelasting van docenten te weinig deelnemers. Omgevingseducatie is nu weliswaar in de onderwijsdoelen opgenomen (en daarmee de overdracht van erfgoed van de regionale cultuur), maar omdat regionaal-historische onderwerpen per definitie een beperkt gebied betreffen is het voor educatieve uitgevers nauwelijks interessant dit in hun methodes te verwerken. Zeker in de onderbouw van het voortgezet onderwijs bepalen de lesmethodes in sterke mate het curriculum.

Om op efficiëntere wijze de docenten te bereiken zijn samenwerkingsrelaties gestart, zowel op provinciaal niveau met instellingen voor cultureel erfgoed en de provinciale steunfunctie kunstzinnige vorming BISK (Brabants Instituut voor School en Kunst) als op landelijk niveau

in het Landelijk Overleg Omgevingsgeschiedenis (LOOG). In de toekomst wil de stichting de makelaarsfunctie tussen onderwijs en informatiebeheerders verder vormgeven. Tevens wil men de productie van lesmaterialen voortzetten, maar men wil naast de traditionele lesbrieven ook andere vormen vinden die meer aansluiten bij het streven naar grotere zelfwerkzaamheid van de leerlingen. Hierbij worden leskoffers met materialen en bronnenpublicaties genoemd.

Archieven

In navolging van het beleidsvoornemen van het Algemeen Rijksarchief om de publieksgerichte taken meer nadruk te geven, noemen diverse rijksarchieven in de provincie dat ze een soortgelijk beleid zullen nastreven of dat al aan het uitvoeren zijn. Hieronder twee voorbeelden.

De missie van het provinciaal archief Friesland ('Ryksargyf') luidt kort gezegd: "Het zo laagdrempelig mogelijk beschikbaar stellen van historische informatie aan zo veel mogelijk mensen." (Verslag 1996). Het archief acht die missie al grotendeels geslaagd omdat het aantal bezoekers sterk is gestegen, uit alle lagen van de bevolking komt en van alle leeftijden is. Om de drempel voor een bezoek aan de archieven verder te verlagen is een educatief medewerker aangesteld voor twee jaar. In het ondernemingsplan 1997 staat dat de activiteiten van de educatief medewerker zullen moeten leiden tot uitbouw van structurele contacten met het onderwijsveld en de plaatselijke oudheidkundige verenigingen. Voorts moet er zicht komen op de wijze waarop archiefdiensten kunnen participeren bij de ontwikkeling van projecten in de sfeer van cultuurtoerisme. Op deze wijze kan aan nieuwe publieksgroepen de weg naar het archief worden gewezen.

Het Rijksarchief Noord-Holland constateert in haar ondernemingsplan 1997 dat het momenteel tamelijk onbekend is en een beperkte groep gebruikers kent: "Met het rijke culturele bezit dat hier tegen hoge

kosten wordt bewaard maakt daardoor een veel kleiner deel van de bevolking kennis dan uit oogpunt van cultuurspreiding wenselijk is.” Het archief wil daarin verandering brengen door een communicatieplan op te stellen dat activiteiten bevat in de sfeer van voorlichting, advisering en publiciteit, zoals rondleidingen, open dagen rond een thema, cursussen, informatiemateriaal e.d. Men wil ‘een nieuwe generatie aantrekken door rondleidingen en door lesmateriaal aan te bieden aan het onderwijsveld’.

Instellingen kunsteducatie

Bij de landelijke koepel- en steunfunctie-instellingen op het gebied van de kunsteducatie (LOKV, VKV en de inmiddels gefuseerde LOS en LOPIK) is geen expliciet beleid geformuleerd ten aanzien van cultureel erfgoed en educatie. Het gaat nog vooral om incidentele activiteiten. Het LOKV tracht aspecten van cultureel erfgoed, daar waar het de kunsten betreft, te verwerken in educatieve programma's of diensten aan kunsteducatie-instellingen.

Het VKV wil haar leden-instellingen uitdagen om 'in het gat te springen' waar een steunfunctie voor erfgoededucatie ontbreekt. Het VKV waarschuwt voor een onnodige toename van de steunfunctiestructuur, daar waar instellingen kunstzinnige vorming taken kan vervullen.

Het samenwerkingsverband Vier Grote Steden Kunsteducatie geeft aan dat incidenteel samenwerking met musea plaatsvindt. Ook het voormalige Landelijk Overleg Steunfunctie Instellingen Kunstzinnige Vorming (LOS) geeft aan dat de aangesloten instellingen incidenteel projecten of bemiddelingsactiviteiten op het gebied van cultureel erfgoed uitvoeren. In het kader van *Cultuur en School* ontstaat in sommige provincies een vorm van samenwerking tussen steunfunctie kunstzinnige vorming en steunfunctie-instellingen cultureel erfgoed (bijvoorbeeld Utrecht en Noord-Brabant)

Onderwijsinstellingen

Instellingen in de onderwijsverzorgingsstructuur formuleren hun algemene beleid ten aanzien van het onderwijs en geven aan dat cultureel erfgoed daar een (beperkt) onderdeel van is.

De Landelijke Pedagogische Centra (LPC) formuleren hun beleid als het leveren van een bijdrage aan landelijke onderwijsinnovaties en het ondersteunen van groepen docenten. Het LPC geeft aan dat dit ook op het terrein van cultureel erfgoed kan plaatsvinden en op beperkte schaal al plaats vindt.

Het Instituut voor leerplanontwikkeling (SLO) heeft taken op het gebied van leerplanontwikkeling waarbij de wettelijke kaders (zoals eindtermen en kerndoelen) het 'speelveld' aangeven. Voor zover daarbij sprake is van (de integratie van) cultureel erfgoed wordt ook op dat gebied (nu nog vaak impliciet) aan leerplanontwikkeling gedaan. Dat is bijvoorbeeld gebeurd in het kader van omgevingseducatie en bij de ondersteuning van scholen bij de invoering van CKV1.

Het Procesmanagement Voortgezet Onderwijs (PMVO) heeft een taak bij de invoering in de tweede fase van de vakken CKV1 en CKV2/3. Cultureel erfgoed heeft in deze vakken een plaats.

Het PMVO is evenals de SLO betrokken bij een netwerk van scholen dat experimenteert met de invoering van CKV1.

De Vereniging docenten Geschiedenis in Nederland (VGN) participeert in het Landelijk Overleg Omgevingsgeschiedenis en incidenteel in projecten omgevingsgeschiedenis, maar heeft geen expliciet beleid geformuleerd ten aanzien van erfgoededucatie. De VGN organiseert jaarlijks een didactiekconferentie. In 1997 was het thema de geschiedenis van de eigen omgeving.

Overige

Het volksuniversiteitswerk maakt deel uit van de sector buitenschoolse

volwasseneneducatie, die zich richt op persoonlijke ontwikkeling en ontplooiing, op het verwerven van maatschappelijke competenties en vaardigheden en op sociaal-culturele doelen. Het bureau van de landelijke koepel, de Bond van Nederlandse Volksuniversiteiten (BVU), vervult een intermediaire respectievelijk netwerkfunctie, waarbij met name programmaondersteuning een belangrijk aspect is. Het gaat daarbij ook om het ontsluiten en ontwikkelen van nieuwe programma-gebieden.

Cultuureducatie neemt in het aanbod van volksuniversiteiten een prominente plaats in en ook cultureel erfgoed maakt daar deel van uit, ook al wordt dat doorgaans niet als zodanig benoemd. Mogelijkheden om de component cultureel erfgoed te versterken zullen worden nagegaan.

Fondsen

Het Prins Bernhard Fonds steunt de cultuur en het natuurbehoud in Nederland en de Nederlandse cultuur in het buitenland via subsidies, het verstrekken van opdrachten en het uitreiken van prijzen. Het fonds subsidieert onder andere projecten in de sectoren wetenschap, letteren, beeldende kunst, theater en muziek, monumentenzorg, natuurbehoud en culturele vorming. Educatieve projecten vallen in de laatste categorie.

De Mondriaan Stichting is een cultuurfonds op het gebied van beeldende kunst, vormgeving en musea. Blijkens het in 1995 gepubliceerde beleidsplan wil de stichting in de periode 1997-2000 een aantal accenten leggen. Als eerste wordt daarbij genoemd het stimuleren van de publieke belangstelling en van educatieve projecten voor beeldende kunst, vormgeving en musea. Extra aandacht wordt daarbij gegeven aan participatie van (allochtone) jongeren en samenwerking met het onderwijs wordt daarbij het meest effectief geacht. Maar ook los van scholen worden participatieprojecten van belang geacht.

Inmiddels ondersteunt de Mondriaan Stichting als gevolg van de uitvoe-

ring van de notitie *Cultuur en School* geen projecten meer waarin musea en scholen samenwerken. Wel is het beleid gericht op ondersteuning van andersoortige educatieve projecten.

Het VSB Fonds richt zich op een breed maatschappelijk terrein. De aandacht gaat daarbij uit naar initiatieven met een sociale, culturele of ideële strekking, evenals naar projecten op het gebied van natuurbehoud. Wat betreft het gebied van kunst en cultuur wordt expliciet vermeld dat het hierbij ook gaat om het behoud van en het bevorderen van begrip voor ons cultureel erfgoed.

Het Stimuleringsfonds voor Architectuur heeft tot doel het bevorderen van de ontwikkeling van de architectuur in de ruimste zin van het woord en het scheppen van voorwaarden voor de realisatie van projecten met een hoge architectonische kwaliteit in Nederland. In *Hoofdstroom & tegenstroom*, het beleidsplan 1997-2000, worden enkele beleidsaccenten genoemd. Een ervan betreft projecten en activiteiten gericht op een educatieve overdracht van kennis over en inzicht in de architectonische en stedenbouwkundige cultuur. Het fonds constateert dat er afgemeten aan de culturele en sociaal- maatschappelijke betekenis van architectuur en stedenbouw sprake is van een onderontwikkelde kennisoverdracht aan het algemene publiek. In de informatiebrochure over subsidieaanvragen zijn ook richtlijnen geformuleerd voor projecten omgevingseducatie. De beoordelingscriteria betreffen het artistiek-inhoudelijk niveau, doelgroepen en effectiviteit en educatief gehalte.

3.3 Budget en personeel

Uit de antwoorden van de 79 instellingen blijkt dat bij twee van de drie sprake is van personele inzet en budget specifiek voor het terrein van cultureel erfgoed en educatie, maar er bestaan grote verschillen tussen

instellingen op dit gebied. Bij overheden, rijksdiensten en landelijke en provinciale instellingen voor cultureel erfgoed gaat het om de grote meerderheid (80%), maar bij instellingen op het gebied van de kunsteducatie en bibliotheekcentrales is dit niet het geval en bij de onderwijsinstellingen ten dele (met name bij de LPC's wel).

Er is niet expliciet gevraagd naar de hoeveelheid personeel, maar uit de documentatie is af te leiden dat het om een beperkte inzet gaat. Per instelling gaat het meestal om één persoon, die voor een deel van de tijd taken op het gebied van educatie en erfgoed vervult. Enkele rijksarchieven in de provincie geven aan dat er een parttime educatief medewerker is of wordt aangesteld.

In diverse jaarverslagen en beleidsplannen staat dat meer formatie nodig is om de plannen te kunnen realiseren. Zo staat in het beleidsplan 1997-2000 van de Stichting Regionale Geschiedbeoefening Zeeland: "De eerste ervaringen leren dat de consultant voor de uitvoering van zijn programma te kampen heeft met tijdgebrek. (...) Op het terrein van de basisvorming bleek al bij de eerste contacten met het onderwijs dat de vraag veel groter zal zijn dan binnen 19 uur te bedienen is." (p.7)

De formatie voor erfgoededucatie is gering in vergelijking met de personele inzet voor de steunfunctie kunstzinnige vorming. Daarbij gaat het vaak om 10 tot 20fte per provincie, hetgeen neerkomt op tussen de 30 en 50 basisscholen per formatieplaats.

4. ACTIVITEITEN

4.1 Soorten activiteiten

Aan de instellingen is gevraagd welke activiteiten op het gebied van cultureel erfgoed en educatie worden verricht. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen activiteiten die koepelinstellingen verrichten voor de aangesloten instellingen of voor derden, en activiteiten die rechtstreeks op het 'publiek' (bijvoorbeeld scholieren) zijn gericht.

Tabel 1. geeft een overzicht van de activiteiten en het percentage van de instellingen die deze activiteiten verrichten. Behalve de percentages voor alle 79 instellingen samen zijn voor de vergelijkbaarheid ook percentages gegeven voor verschillende categorieën instellingen. Het aantal instellingen per categorie is beperkt. Het gaat om 15 provinciale en gemeentelijke overheden, tien instellingen in de categorie rijksdiensten/rijksarchieven, 31 instellingen voor cultureel erfgoed (landelijk en provinciaal), vier landelijke instellingen op het gebied van kunsteducatie, vier instellingen uit de landelijke onderwijsverzorgingsstructuur, vier fondsen, acht bibliotheekcentrales en drie instellingen in de categorie overige. In tabel 1. worden de overheden en de fondsen niet als afzonderlijke categorieën vermeld, omdat ze wat activiteiten betreft moeilijk vergelijkbaar zijn met de andere categorieën. Uiteraard scoren overheden en fondsen op de activiteit subsidieverstrekking 100%.

Tabel 1. Activiteiten op het gebied van educatie en cultureel erfgoed (% ja)
(Bij de categ. < 10 zijn tussen () ook de absolute aantallen vermeld)

Activiteiten	totaal n = 79	rijksdnt archieven n = 10	inst. cult. erfgoed n = 31	bibl. centrales n = 7	land. inst. kunsteducatie n = 4	onderwijs- verzorging n = 4
<i>Activiteiten voor leden, aangeslotenen, etc.</i>						
subsidie/fin. steun	44%	20%	35%	-	-	-
studiedagen/symposia/cursussen	59%	60%	86%	14% (1)	50% (2)	50% (2)
begeleidend materiaal/voorlichtingsmateriaal	53%	70%	72%	43% (3)	50% (2)	50% (2)
<i>Publieksgerichte activiteiten:</i>						
tentoonstellingen	42%	100%	31%	57% (4)	25% (1)	25% (1)
educ. materialen schriftelijk	63%	100%	65%	71% (5)	50% (2)	75% (3)
educ. materialen av/ict	34%	40%	33%	71% (5)	50% (2)	50% (2)
actieve begeleiding (rondleiding, cursus, lezing)	47%	80%	56%	43% (3)	75% (3)	50% (2)
activ. programma/ evenement	34%	55%	36%	43% (3)	25% (1)	25% (1)

Het traditionele vervaardigen van schriftelijke materialen is nog de meest frequent beoefende publieksgerichte activiteit. Educatieve materialen in de vorm van audio-visuele presentaties of programma's of cd-roms en dergelijke zijn bij cultureel erfgoedinstellingen en rijksdiensten nog in de minderheid. Bibliotheken zijn wat dat betreft al verder: ruim 70% heeft een aanbod met nieuwe media. Overigens hebben diverse landelijke instellingen wel een website met informatie over hun activiteiten. Enkele voorbeelden zijn ArchiNed voor architectuur, ArchWEB voor archeologie, maar ook instellingen als de Geschiedeniswinkel, RMO, ROB, NMV en LOKV/VKV hebben een eigen site. Als 'overige' activiteiten voor leden worden nog genoemd advies/consultancy en projectontwikkeling/projectcoördinatie. Dat laatste gebeurt vooral door museumconsulenten en consulenten regionale geschiedbeoefening.

4.2 Bemiddelingsactiviteiten

In 2.3 is aangegeven dat er op het gebied van kunsteducatie ca. 50 organisaties zijn die bemiddelen tussen culturele instellingen en het onderwijs. In een inventarisatie (De Groot, Haanstra en Van Hoorn, 1998) is gevraagd of deze instellingen ook bemiddelen op het gebied van cultureel erfgoed. Bijna 40% van de instellingen zegt inderdaad dat ze producten bemiddelen rond cultureel erfgoed. Opvallend is dat tot deze groep de bemiddelaars in oude steden zoals Delft, Dordrecht en Leiden behoren. In groeigemeenten zoals Zoetermeer, Almere en Amstelveen wordt juist niet bemiddeld rond cultureel erfgoed, omdat er naar de mening van de instellingen ter plaatse weinig te vinden is. Het aanbod rond cultureel erfgoed wordt veelal in samenwerking met musea of instellingen voor cultureel erfgoed aangeboden. Het aanbod bestaat uit bezoeken aan archieven, musea, monumenten en archeologische vindplaatsen en stadswandelingen.

22% van de bemiddelaars op het gebied van de kunsteducatie overweegt of treft voorbereidingen om cultureel erfgoed in hun aanbod op te nemen. De overige instellingen (39%) zeggen niet van plan te zijn om hierin te gaan bemiddelen. De meest genoemde reden om dit niet te doen is het feit dat andere instellingen dit doen. Soms is het omdat cultureel erfgoed geen prioriteit heeft of buiten het taakgebied valt. En zoals reeds gezegd bemiddelen sommige niet omdat er naar de mening van de bemiddelaars in hun omgeving weinig cultureel erfgoed is.

5. DOELGROEPEN

Aan de instellingen is gevraagd in welke mate ze zich op bepaalde doelgroepen richten met hun educatieve activiteiten op het gebied van cultureel erfgoed. Deze vraag is niet voor alle instellingen in gelijke mate van toepassing; overlegplatforms van instellingen zijn bijvoorbeeld primair op hun 'leden' gericht. Voor overheden gaat het om de groepen waarop hun beleidsinspanningen gericht zijn.

In tabel 2 zijn de resultaten aangegeven. Voor de verschillende doelgroepen is de gemiddelde score van het totaal van instellingen (n=79) gepresenteerd en voor een aantal categorieën instellingen.

In een in 1995 verricht onderzoek onder 146 Nederlandse musea is een vergelijkbare vraag gesteld over de mate waarin ze educatieve activiteiten richten op bepaalde groepen. Ter vergelijking zijn de resultaten hiervan bijgevoegd.

De overheden (provincies en grote steden) richten hun beleid vooral op groepen scholieren in het basis- en voortgezet onderwijs. De rijksdiensten (inclusief de provinciale archieven) richten zich juist primair op individuen: hetzij geïnteresseerde leken, hetzij beroepsmatig geïnteresseerden. Binnen het onderwijs is het hoger onderwijs de belangrijkste categorie voor de rijksdiensten en het basisonderwijs de minst belangrijke. Bibliotheekcentrales richten zich juist weer op het basisonderwijs maar ook op individuele belangstellenden. Bij de instellingen voor cultureel erfgoed is de verdeling van de aandacht over onderwijs en individuele belangstellenden gelijkmatiger.

Beroepsonderwijs/volwasseneneducatie, het sociaal-cultureel werk en alloctonen scoren laag in de aandacht van alle instellingen. De musea richten zich wat betreft het onderwijs het meest op het basisonderwijs en het minst op hoger onderwijs en volwasseneneducatie. Bij het groepsbezoek buiten schoolverband zijn toeristen de belangrijkste doelgroepen.

Tabel 2 Doelgroepen van educatieve activiteiten (gemiddelde scores) voor alle instellingen samen en voor enkele afzonderlijke categorieën

1 = helemaal niet 3 = enigszins 5 = in hoge mate	totaal n = 79	over- heid n = 15	rijksdnt archieven n = 10	inst. cult. erfgoed n = 31	bibl. centr. n = 7	(<i>musea</i>) (<i>n = 146</i>)
<i>individueel:</i>						
geïnteresseerde leek	3.4	3.1	4.6	3.2	3.8	(4.3)
kenners/liefhebbers	3.4	3.0	4.7	3.2	3.8	(4.0)
<i>groepen (binnen het onderwijs):</i>						
basisonderwijs	3.4	4.5	2.1	3.1	4.0	(4.2)
voortgezet onderwijs	3.6	4.5	3.5	3.6	3.0	(3.7)
hoger onderwijs	2.2	1.1	3.7	2.2	2.0	(2.8)
beroeps-/volwasseneducatie	1.9	1.8	2.5	1.7	2.3	(2.8)
<i>groepen (buiten het onderwijs):</i>						
sociaal-cultureel werk	1.6	1.9	1.1	1.6	1.6)*
toeristen	2.4	2.6	2.5	2.9	1.3	(3.8)
allochtonen	1.7	2.2	1.1	1.3	2.6	(2.2)
bedrijfsleven	1.8	2.0	1.7	1.7	2.0	(2.5)

)* niet gevraagd in enquête onder musea

6. SAMENWERKINGSRELATIES

Bijna driekwart van de ondervraagde instellingen geeft aan dat ze bij hun beleid/activiteiten op het gebied van cultureel erfgoed en educatie samenwerken met andere instellingen.

Allereerst gaat het om structurele en incidentele samenwerking tussen verschillende soorten instellingen (bijv. overheden, erfgoed, onderwijs, kunsteducatie) binnen een bepaald geografisch gebied. De samenwerkingsrelaties zijn derhalve zeer regionaal bepaald. Ten tweede gaat het om samenwerking tussen organisaties die zich op hetzelfde inhoudelijke gebied richten (bijvoorbeeld landelijke instellingen monumentenzorg of archeologie). Ten derde gaat het om geformaliseerde samenwerking van zusterorganisaties in overlegplatforms e.d. (bijvoorbeeld LCM, LORG, LOS). Ten slotte gaat het om samenwerking in verband met de organisatie van specifieke projecten of de productie van educatieve materialen.

De provinciale overheden en de grote gemeentes geven zonder uitzondering aan dat er samenwerkingsrelaties bestaan met de instellingen voor cultureel erfgoed die binnen hun grenzen vallen. Met name de bureaus van de museumconsulenten/museumfederaties en de consulenten regionale geschiedbeoefening worden genoemd, maar daarnaast ook vaak de steunfunctie-instellingen kunstzinnige vorming en in enkele gevallen de schoolbegeleidingsdiensten. Sommige overheden geven aan dat ze met betrekking tot cultuureducatie samenwerken met andere overheden uit het convenantgebied, bijvoorbeeld de drie noordelijke provincies en Overijssel en Gelderland. De overheden noemen geen landelijke instellingen voor cultureel erfgoed als samenwerkingspartners.

Die landelijke instellingen voor cultureel erfgoed noemen deels verwante organisaties. Op het gebied van de monumenten noemen NCM, RdMz en Open monumentendag elkaar en op het gebied van archeologie is er de cluster ROB, RMO en andere archeologische musea (met name Allard Pierson in Amsterdam en Provinciaal Museum G.M. Kam in Nijmegen).

Rijksarchieven in de provincie noemen vooral streekarchieven en gemeentelijke archieven en daarnaast zeer uiteenlopende instellingen in de regio, zoals hogescholen, universiteiten, consultants regionale geschiedbeoefening en provinciale musea.

Zowel provinciale steunfunctie-instellingen cultureel erfgoed als de bureaus museumconsulenten en consultants regionale geschiedbeoefening noemen als samenwerkingspartners elkaar en hun klanten (musea/museumfederaties, historische verenigingen, monumenten verenigingen/stichtingen, archieven) in het gebied dat ze bestrijken. Verder noemen ze onderwijsinstellingen, met name hogescholen en universiteiten in de betreffende regio. Instellingen die door enkele erfgoedinstellingen worden genoemd zijn instanties ten behoeve van recreatie (zoals het VVV), natuurmonumenten en milieuorganisaties en het bedrijfsleven. Ook genoemd worden het overleg en de samenwerking met zusterinstellingen in andere provincies.

Provinciale bibliotheekcentrales noemen vooral archiefdiensten en onderwijsinstellingen als samenwerkingspartners bij erfgoededucatie. Omdat ze incidenteel activiteiten op het gebied van cultureel erfgoed ontplooiën hebben de koepelinstellingen voor kunsteducatie geen structurele samenwerkingspartners op dit punt.

Van de landelijke onderwijsinstellingen wordt het SLO het vaakst genoemd als samenwerkingspartner. Ook de Groep Educatieve Uitgeverijen (GEU) en het Instituut voor Lerarenopleidingen (ILO) in Amsterdam worden genoemd. Het gaat dan vooral om samenwerking op het

gebied van projecten/lesmaterialen omgevingseducatie. Universiteiten worden genoemd door archieven en provinciale steunfunctie-instellingen cultureel erfgoed.

7. WAT VERWACHT MEN VAN ERFGOED ACTUEEL?

Aan de instellingen is gevraagd aan welke activiteiten van het bureau Erfgoed Actueel behoefte bestaat en aan welke niet. Bijna twee derde van de instellingen heeft deze vraag beantwoord.

Er zijn drie soorten activiteiten waaraan behoefte bestaat:

- (a) informatie/advies/deskundigheidsontwikkeling,
- (b) coördinatie en
- (c) onderzoeksmatige activiteiten.

- (a) Instellingen willen informatie krijgen over verschillende onderwerpen. Instellingen voor cultureel erfgoed willen vooral informatie over relevante ontwikkelingen in het onderwijs, met name over de vernieuwingen in het voortgezet onderwijs (basisvorming, studiehuis, kerndoelen, leerwegen en profielen). Daarnaast wil men informatie over relevante leermiddelen en lesmethoden (met name op het gebied van omgevingseducatie) en over bruikbare methoden en werkvormen (o.a. het gebruik van nieuwe media en digitale werkvormen). Er bestaan specifieke vragen naar multiculturaliteit in relatie met erfgoed en naar leerzame voorbeelden uit het buitenland.

Diverse instellingen wensen een overzicht van bestaande activiteiten en instellingen op het gebied van erfgoededucatie. Ten slotte wil men advies over mogelijkheden voor fondsenwerving ("bij welk loket kan men terecht?"). Informatie en advies zou overgedragen kunnen worden door middel van symposia, studiedagen of een magazine.

- (b) Instellingen wensen dat het bureau een coördinerende en stimulerende functie vervult. Gesproken wordt over het opzetten van een relatienetwerk, het zorgen voor overleg en wederzijdse afstemming (ook met instellingen op het gebied van kunsteducatie/-kunstzinni-

ge vorming), het bundelen van initiatieven en het stimuleren van projecten.

(c) Onderzoeksmatige activiteiten

Er bestaat behoefte aan het evalueren van bestaande activiteiten/projecten. Dat wordt bijvoorbeeld omschreven als 'toetsen van de werking van projecten en daar handreikingen aan ontlennen', of 'opsporen van succesformules voor goede samenwerking met het onderwijs'.

Ten tweede wensen enkele instellingen een behoeftepeiling over erfgoededucatie onder onderwijsgevendend: wat zijn de wensen van docenten ten aanzien van erfgoededucatie?

Enkele instellingen geven aan waar zij geen behoefte aan hebben. Dan gaat het om eigen historisch onderzoek of het opzetten van eigen projecten door het bureau. Men wenst geen concurrerende bezigheden of een verdubbeling van activiteiten. Sommige instellingen nemen een afwachtende houding aan en zeggen dat het ze nog niet duidelijk is wat het bureau voor ze kan gaan betekenen.

LITERATUUR

Haan, J. de (1997) *Het gedeelde erfgoed. Een onderzoek naar veranderingen in de cultuurhistorische belangstelling sinds het einde van de jaren zeventig*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Haanstra, F. en Oostwoud Wijdenes, J. (1996) *Tendrapport museume-
ducatie*. SCO-rapport 426. Amsterdam; SCO-Kohnstamm Instituut.

Instituut voor Leerplanontwikkeling (1997) *Concept herziene kerndoe-
len basisvorming: Voortgezet Onderwijs*. Enschede: SLO.

Instituut voor Leerplanontwikkeling (1997) *CKV1: Een ontdekkingsreis
naar het vreemde. Ervaringen met CKV1 in de praktijk van twaalf
netwerkscholen*. Enschede: SLO.

OCenW (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen) (1996)
Cultuur en School. Den Haag: Sdu.

OCenW (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen) (1996)
Pantser of Ruggengraat: Cultuurnota 1997-2000. Den Haag: Sdu.

Stuurgroep Profiel Tweede Fase Voortgezet Onderwijs (Kerngroep
Culturele en Kunstzinnige Vorming) (1997), *Advies examenprogram-
ma's havo en vwo. Culturele en kunstzinnige vorming 2*. Den Haag.

BIJLAGE 1: Landelijke instellingen cultureel erfgoed en educatie

Erfgoed Actueel
Mevr. C. Bunnik
Herengracht 474
1017 CA AMSTERDAM
020 - 4270880

Musea

De Nederlandse Museumvereniging (NMV)
Postbus 74683
1070 BR AMSTERDAM
020 - 6701100

De Nederlandse Museumvereniging
Sectie Publiek & Presentatie
(voorheen Sectie Educatieve Diensten)
p/a Zuiderzeemuseum
Mevr. F. Renckens-Stennenberg
Postbus 42
1600 AA ENKHUIZEN
0228 - 351111

Landelijk Contact Museumconsulenten (LCM)
Dhr. J. Prins
Ringbaan-Oost 8/17
5013 CA TILBURG
013 - 5355565

Instituut Collectie Nederland (ICN)
Postbus 76709
1070 KA AMSTERDAM
020 - 3054545

Monumenten

Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RdMz)

Mevr. O. Faber

Postbus 1001

3700 BA ZEIST

030 - 6983243

Nationaal Contact Monumenten (NCM)

Dhr. J.W. van Beusekom

Herengracht 474

1017 CA AMSTERDAM

020 - 6277706

Stichting Open Monumentendag (OMD)

Mevr. E. Den Hartigh

Herengracht 474

1017 CA AMSTERDAM

020 - 4222118

Archeologie

Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB)

Dhr. A. Haytsma

Postbus 1600

3800 BP AMERSFOORT

033 - 4227777

Rijksmuseum van Oudheden (RMO)

Dhr. R. Knoop/ dhr. T. Kuipers

Postbus 11114

2301 EC LEIDEN

071 - 5163138

Stichting voor de Nederlandse Archeologie (SNA)
Mevr. D. Scheerhout
Herengracht 474
1017 CA AMSTERDAM
020 - 4227979

Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN)
Mevr. M. van der Enden
Herengracht 474
1017 CA AMSTERDAM
020 - 4276240

Convent van Gemeentelijke Archeologen
Mevr. M. van der Enden
Herengracht 474
1017 CA AMSTERDAM
020 - 4276712

Archieven/bibliotheken

Rijksarchiefdienst/Algemeen Rijksarchief
Dhr. H. Metselaars/ dhr. C.J. van Golen
Postbus 90520
2509 LM DEN HAAG
070 - 3315447

Koninklijke Vereniging van Archivarissen in Nederland (KVAN)
p/a Regionaal Archief Kennemerland
Dhr. C. Streefkerk
postbus 9232
1800 GE ALKMAAR
072 - 5662626

Nederlandse Bibliotheek en Lectorcentrale (NBLC)
Dhr. A. Schipper
Postbus 43300
2504 AH DEN HAAG
070 - 3090184

Geschiedenis

Landelijk Overleg Omgevingsgeschiedenis (LOOG)
p/a Dhr. H. van der Linde
Postbus 1104
5200 BD DEN BOSCH
073 - 6146193

Landelijk Overleg Regionale Geschiedbeoefening (LORG)
p/a Ned. Centrum voor Volkscultuur
dhr. A. Van der Zeijden
Lucas Bolwerk 11
3512 EH UTRECHT
030 - 2319997

Koninklijke Nederlands Oudheidkundige Bond (KNOB)
Mariaplaats 51
3511 LM UTRECHT
030 - 2321756

Vereniging Docenten Geschiedenis in Nederland (VGN)
Dhr. H. Buskop
Sportlaan 370
2566 LP DEN HAAG
070 - 3648946

Geschiedeniswinkel
Dhr. K. Lugtenborg
Oude Kijk in 't Jatstraat 26
9712 EK GRONINGEN
050 - 3637048

Nederlandse Jeugdbond voor Geschiedenis (NJBG)
Prins Willem Alexanderhof 5
2595 BE Den Haag
070 - 3476598

Architectuur

Nederlands Architectuurinstituut (NAi)
Dhr. E. Neefjes
Postbus 237
3000 AE ROTTERDAM
010 - 4401275

St. Architectuur Lokaal
Mevr. C. Janssen
Tussen de Bogen 18
1013 JB AMSTERDAM
020 - 5304000

Diversen

Nederlands Centrum voor Volkscultuur (NCV)
Mevr. I. Stroucken
Lucas Bolwerk 11
3512 EH UTRECHT
030 - 2319997

St. Wetenschap en Techniek in Nederland (WeTeN)
Dhr. M. Knip
Postbus 171
3500 AD UTRECHT
030 - 2727306

Groep Educatieve Uitgeverijen (GEU)
Postbus 12040
1100 AA AMSTERDAM
020 - 4309177

Fondsen

Stimuleringsfonds voor Architectuur
mevr. A. Ploeger
Rochussenstraat 15
3015 EA ROTTERDAM
010 - 4361600

VSF Fonds
Postbus 16
3500 AA UTRECHT
030 - 2576855

Prins Bernhard Fonds
Postbus 19750
1000 GT AMSTERDAM
020 - 5206130

Mondriaan Stichting
Jacob Obrechtstraat 56
1071 KN AMSTERDAM
020 - 6762032

Onderwijs

KPC-groep
Postbus 482
5201 AL DEN BOSCH
073 - 6247247

APS
Postbus 85475
3508 AL UTRECHT
030 - 2856629

CPS
Postbus 1592
3800 BN AMERSFOORT
033 - 4534343

Instituut voor Leerplanontwikkeling (SLO)
Postbus 2041
7500 CA ENSCHEDE
053 - 4840840

Procesmanagement Voortgezet Onderwijs (PMVO)
Lange Voorhout 14
2514 ED DEN HAAG
070 - 3028200

Procesmanagement Primair Onderwijs (PMPO)
Lange Voorhout 18
2514 ED DEN HAAG
070 - 3632866

Procesmanagment Informatie CommunicatieTechnologie (ICT)
Ministerie van OCenW
Postbus 25000
2700 LZ ZOETERMEER
079 - 3234072

Procesmanagement Lerarenopleidingen
Prinsessegracht 21
2514 AP DEN HAAG
070 - 3125656

BIJLAGE 2: Provinciale instellingen cultureel erfgoed en educatie

Indien aanwezig gaat het om de volgende instellingen:

- a. federatie van musea in een provincie/ bureau provinciaal museumconsulent
- b. consulent regionale geschiedbeoefening (of vergelijkbaar)
- c. rijksarchief in de provinciehoofdstad
- d. provinciale bibliotheekcentrale
- e. provinciale stichting voor kunst en cultuur
- f. diversen

Provincie Groningen

- a. Federatie van musea in de provincie Groningen/
museumconsulent Groningen
Mevr. M. Albers
Lopende Diep 8
9712 NW GRONINGEN
050 - 3130052
- b. Geschiedeniswinkel
Dhr. K. Lugtenborg
Oude Kijk in t Jatstraat 26
9712 EK GRONINGEN
050 - 3637048
- c. Groninger Archieven
Postbus 30040
9700 RM GRONINGEN
050 - 5992000
- d. St. Provinciale Bibliotheek Centrale Groningen
Mevr. L. Post
Postbus 2503
9704 CM GRONINGEN
050 - 3650167

Provincie Friesland

- a. Federatie van Friese Musea en Oudheidskamers/
museumconsulent Friesland
Dhr. H. de Haan
Postbus 1239
8900 CE LEEUWARDEN
058 - 2139185

- b. Fryske Akademy
Dhr. P. van der Meer
Postbus 54
8900 AB LEEUWARDEN
058 - 2131414

- c. Rijksarchief in Friesland (Ryksargyf)
Dhr. Th. Kuipers/ dhr. S. van der Woude
Postbus 97
8900 AB LEEUWARDEN
058 - 2127103

- d. Centrale Bibliotheekdienst voor Friesland
Dhr. T.A.H.M. de Koning
Postbus 530
8901 BH LEEUWARDEN
058 - 2847700

- e. St. Keunstwurk (Kunst & Cultuur)
Postbus 1288
8900 CG LEEUWARDEN
058 - 2134615

Provincie Drenthe

- a. Drents Museum/ museumconsulent Drenthe
Dhr. P. Witteveen
Postbus 134
9400 AC ASSEN
0592 - 312741
(In de loop van 1998 zal het Steunpunt Drents Cultureel Erfgoed worden opgericht, waarbij de museumconsulent werkzaam zal zijn)

- b. Provinciaal Historicus Drenthe
Dhr. M. Gerding
Postbus 122
9400 AC ASSEN
0592 - 365682
(In de loop van 1998 zal het Steunpunt Drents Cultureel Erfgoed worden opgericht, waarbij de provinciaal historicus werkzaam zal zijn)

- c. Rijksarchief in Drenthe
Postbus 595
9400 AN ASSEN
0592 - 313523

- d. Provinciale Bibliotheekcentrale Drenthe
Mevr. H.E. de Herder
Postbus 78
9400 AB ASSEN
0592 - 381111

- e. Kunst en Cultuur Drenthe
Dhr. J. de Noord
Postbus 174
9400 AD ASSEN
0592 - 336999

Provincie Overijssel

- a. De museumconsulent Overijssel (*zie ook e*)

Dhr. G. Buist
Postbus 1229
8001 BE ZWOLLE
038 - 4225030

- b. IJsselacademie

Postbus 244
8260 AE KAMPEN
038 - 3315235

Van Deirse Instituut
De Klomp 35
7511 DG ENSCHEDE
053 - 4334577

- c. Rijksarchief in Overijssel

Mevr. C. Jager
Eikenstraat 20
8021 WX ZWOLLE
038 - 4540722

- d. De Overijsselse Bibliotheek Dienst

Dhr. T. Peters
Postbus 228
7440 AE NIJVERDAL
0548 - 634444

- e. St. Kunst & Cultuur Overijssel

Postbus 1229
8001 BE ZWOLLE
038 - 4225030

Provincie Gelderland

- a. Stichting Gelders Oudheidkundig Contact/
bureau museumconsulent Gelderland
Mevr. B. Tonckens (museumconsulent publiekstaken)
Postbus 4040
7200 BA ZUTPHEN
0575 - 511826

- b. Stichting Gelders Oudheidkundig Contact
Dhr. B. van Straalen (consulent geschiedbeoefening/publiekstaken)
Postbus 4040
7200 BA ZUTPHEN
0575 - 511826

- c. Rijksarchief in Gelderland
Markt 1
6811 CG ARNHEM
026 - 4420148

- d. Biblioservice Gelderland
Dhr. K. Jansen
Postbus 9052
6800 GR ARNHEM
026 - 3860383

- e. Stichting voor Kunst en Cultuur Gelderland
Mevr. C. Delsing
Steijnstraat 12
6814 AM ARNHEM
026 - 3519029

Provincie Flevoland

- b. Sociaal Historisch Centrum
Mevrouw W. van der Most
Postbus 73
8200 AB LELYSTAD
0320 - 255404

- c. Rijksarchief in Flevoland
Postbus 55
8200 AB LELYSTAD
0320 - 265758

- d. St. Samenwerkende Bibliotheken
Mevr. S.F. Ebbens
Postbus 7
8300 AA EMMELOORD
0527 - 612059

Provincie Utrecht

- a. Federatie Stichts Cultureel Erfgoed/ Stichting Ondersteuning Musea
Mevr. A. Jordens (directeur/prov. museumconsulent)
Mevr. H. Land (museumconsulent educatie en pr)
Mariaplaats 23
3511 LK UTRECHT
030 - 2343880

- b. Federatie Stichts Cultureel Erfgoed/Federatie Stichtse Geschiedenis
Dhr. F. Vogelzang (consulent regionale geschiedbeoefening)
Mariaplaats 23
3511 LK UTRECHT
030 - 2343880

- c. Rijksarchief in Utrecht
Mevr. J. Pennings
Alexander Numankade 201
3572 KW UTRECHT
030 - 2753275

- d. St. Provinciale Bibliotheekcentrale Utrecht
Dhr. M.A. Boom
Postbus 650
3990 DR HOUTEN
030 - 6352900

Provincie Noord-Holland

- a. Bureau museumconsulent Noord-Holland (*zie ook e*)
Mevr. D. Hamerlijnck
Postbus 5348
2000 GH HAARLEM
023 - 5319139

- b. Stichting Regionale Geschiedbeoefening Noord-Holland
Mevr. K. Bossaers (consulent regionale geschiedbeoefening)
Postbus 5212
2000 GE HAARLEM
023 - 5318436

- c. Rijksarchief in Noord-Holland
Kleine Houtweg 18
2012 CH HAARLEM
023 - 5319525

- d. Stichting Probiblio
Postbus 116
1800 AC ALKMAAR
072 - 5199662

- e. St. Kunst en Cultuur Noord-Holland
Dhr. T. Yocarini
Postbus 5348
2000 GH HAARLEM
023 - 5319139

Provincie Zuid-Holland

- a. Vereniging Cultureel Erfgoed Zuid-Holland
Dhr. M.J.W.J. van der Sterre (directeur/provinciaal museumconsulent)
Postbus 448
2501 CK DEN HAAG
070 - 3624121

- b. Vereniging Cultureel Erfgoed Zuid-Holland
Dhr. J. Brugman (projectleider regionale geschiedbeoefening)
Postbus 448
2501 CK DEN HAAG
070 - 3624121

- c. Algemeen Rijksarchief
Dhr. C.J. van Golen
Postbus 90520
2509 LM DEN HAAG
070 - 3315400

- d. Stichting Probiblio
Postbus 116
1800 AC ALKMAAR
072 - 5199600

- e. Kunstgebouw (Stichting Kunst en Cultuur Zuid-Holland)
Dhr. M. Bentz van den Berg
Broekmolenweg 16
2289 RIJSWIJK
015 - 2154515

Provincie Zeeland

- a. Bureau Provinciaal museumconsulent Zeeland
Dhr. W.H.P. Scholten
Postbus 378
4330 AJ MIDDELBURG
0118 - 639955

- b. Stichting Regionale Geschiedsbeoefening Zeeland
Dhr. A. de Klerk (consulent regionale geschiedbeoefening)
St. Pieterstraat 38
4331 EW MIDDELBURG
0118 - 638920

- c. Rijksarchief in Zeeland
Dhr. A. de Klerk
St.-Pieterstraat 38
4331 EW MIDDELBURG
0118 - 638920

- d. Provinciale Bibliotheekcentrale Zeeland
Kousteensedijk 7
4433 JE MIDDELBURG
0118 - 654000

- e. Stichting Scoop (Zeeuws steunpunt voor zorg, welzijn en cultuur)
Dhr. W. Huybrechtse
Postbus 407
4330 AK MIDDELBURG
0118 - 682500

Provincie Noord-Brabant

- a Brabantse Museumstichting/Bureau museumconsulent Noord-Brabant
Dhr. E.J.A.V. Verschuuren (directeur/provinciaal museumconsulent)
Ringbaan Oost 8/17
5013 CA TILBURG
013 - 5355565

- b Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening
Dhr. J. van Oudheusden (provinciaal historicus)
Dhr. H. van der Linde (stafmedewerker educatie)
Postbus 1104
5200 BD DEN BOSCH
073 - 6146193

- c Rijksarchief in Noord-Brabant
Zuid-Willemsvaart 2
5211 NW DEN BOSCH
073 - 6120733

- d Provinciale Bibliotheekcentrale Noord-Brabant
Dhr. A. Vliet
Postbus 90114
5000 LA TILBURG
073 - 6818507

- e Raad voor Welzijn, Onderwijs en Cultuur Noord-Brabant
Dhr. C. Slegers
Postbus 5033
5201 GA DEN BOSCH
073 - 6137092

Provincie Limburg

- a. De provinciaal museumconsulent Limburg (*zie ook e*)
Dhr. P. Fransman
Capucijnenstraat 98
6211 RT MAASTRICHT
043 - 3256767

- b. Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap
Bureau LGOG
Postbus 83
6200 AB MAASTRICHT
043 - 3212586

- c. Rijksarchief in Limburg
St. Pieterstraat 7
6211 JM MAASTRICHT
043 - 3217051

- e. Stichting Symbiose, provinciaal Instituut
Welzijn, Cultuur en Sport
Dhr. L. Urgel (unithoofd Kunst en Cultuur Limburg)
Mercator 1
6135 KW SITTARD
046 - 4208000

- f. Stichting Monumentenhuis Limburg;
Provinciaal Instituut voor Monumentenzorg
Dhr. F. Geurts
Postbus 131
6040 AC ROERMOND
0475 - 357800

BIJLAGE 3: Landelijk Overleg Provinciale Instellingen/afdeling kunsteducatie

Brabants Instituut voor School en Kunst (BISK)
Dhr. J. Welling
Keizerin Marialaan 3 A
5702 NR HELMOND
0492 - 507575

Centrum KV Almere
Dhr. De Rooy
Stadhuisplein 2
1315 HT ALMERE
036 - 5341244

Centrum voor Kunst en Cultuur De Meerse
Mevr. D. Ezechiëls
Postbus 110
2130 AC HOOFDORP
023 - 5669565

Centrum voor Kunstzinnige Vorming Dronten (CKV)
Dhr. F. Vogels
Ottoplein 2
8251 GG DRONTEN
0321 - 315426

CKV Triade
Mevr. J. Post
Postbus 128
1780 AC DEN HELDER
0223 - 622387

Concordia Kunst & Cultuur Enschede
Oude Markt 26
7511 GB ENSCHEDE
053 - 4300999

De Kubus, Centrum voor kunst en cultuur
Dhr. H. Moes
Agorabaan 3
8224 IS LELYSTAD
0320 - 221524

Gemeentelijke Muziekschool
Mevr. M. v.d. Hoeven
Baanstraat 6
1077 GD AMSTERDAM
020 - 6768242

Goois Ontwikkelingscentrum
voor Kreativiteit (GOCK)
Mevr. A. Roelofs
Noorderweg 96 B
1221 AB HILVERSUM
035 - 6838494

Het Koorenhuis
Dhr. J. Flaton
Postbus 857
2501 CW DEN HAAG
070 - 3422722

Instituut voor Amateurkunst (IVAK)
Mevr. C.A.M. v. Tright
Postbus 23
9930 AA DELFZIJL
0596 - 614244

Keunstwurk
Dhr. O. Westerhof
Postbus 1288
8900 CG LEEUWARDEN
058 - 2134615

Krater KV Zuidoost
Kralenbeek 100 W
1104 KH AMSTERDAM Z.O.
020 - 6951411

Kunst en Cultuur Drenthe
Dhr. J. de Noord
Postbus 174
9400 AN ASSEN
0592 - 336999

Kunst op School in Overijssel
Mevr. K. Klomp
Postbus 1229
8001 BE ZWOLLE
038 - 4225030

Kunstcentrum Groningen
Dhr. R. Klok
Walstraat 34
9711 VE GRONINGEN
050 - 3185455

Kunstweb
Postbus 3390
1001 AD AMSTERDAM
020 - 6263010

Muzisch Centrum Emmeloord
Dhr. J. Draayer
Harmen Visserplein 2
8302 BW EMMELOORD
0527 - 615751

Prov. Cons. KV Noord-Holland
Mevr. E. Joosten
Vondelstraat 27
1813 AA ALKMAAR
072 - 5404550

Stichting Scoop
Mevr. G. van der Hoogte
Postbus 407
4330 AK MIDDELBURG
0118 - 682500

SKV ZO-Utrecht
Postbus 443
3700 AK ZEIST
030 - 6932588

SKV de Muzerie
de heer O. Bijster
Goudsteeg 19
8011 PP ZWOLLE
038 - 4224055

SSKV Gelderland
Mevr. E. Cuhfus
Postbus 642
6700 AP WAGENINGEN
0317 - 421871

SSKV Gelderland
Dhr. H. Eygenraam
Postbus 642
6700 AP WAGENINGEN
0317 - 421871

SKV Noord-Kennemerland
Dhr. C. Himmelreich
Vondelstraat 27
1813 AA ALKMAAR
072 - 5404338

SKVR
Mevr. De Waart
Calandstraat 7
3016 CA ROTTERDAM
010 - 4361366

St. Kunst in School
Dhr. T. Kort
Wilhelminalaan 4
3451 HJ VLEUTEN
030 - 6772719

St. Creatief Centrum Z.L.W.
Dhr. K. van Herikhuizen
Postbus 264
6160 AG GELEEN
046 - 4750112

Steunpunt Kunst & Cultuur Eemland
Dhr. P. Grooten
Postbus 1339
3800 BH AMERSFOORT
033 - 4757303

Steunpunt KV West-Friesland
Mevr. T. de Valk
Noordenstraat
1821 HV HOORN
0229 - 239276

Stichting Kreater
Dhr. A. v.d. Ende
Gasthuisvest 47
2011 EV HAARLEM
023 - 5531783

Stichting Kunstgebouw Kunst en Cultuur ZH
Dhr. M. Bentz v.d. Berg
Broekmolenweg 16
2289 BE RIJSWIJK
015 - 2154515

Stichting Symbiose
Unit Kunst en Cultuur Limburg
Mevr. M. Suylen
Mercator 1
6135 KW SITTARD
046 - 4208000

Landelijke Instellingen Kunsteducatie

Nederlands Instituut voor Kunsteducatie (LOKV)
Mevr. M. van Hoorn
Postbus 805
3500 AV UTRECHT
030 - 2332328

VKV
Dhr. J. van Muilekom
Lucasbolwerk 11
3512 EH UTRECHT;\n030 - 231 3424

BIJLAGE 4: Contactpersonen 'Cultuur en school' in de regio

HET NOORDEN

Provincie Groningen
Mevr. R. de Vries
Postbus 610
9700 AP GRONINGEN
050 - 3164966

Provincie Friesland
Dhr. J. Riemersma
Postbus 20210
8900 HM LEEUWARDEN
058 - 2925797

Provincie Drenthe
Mevr. E. den Engelsman
0592 - 365611
Dhr. S. Nijborg
0592 - 365598
Postbus 122
9400 AC ASSEN

Gemeente Groningen
Dhr. S. Pilon
Postbus 20001
9700 PB GRONINGEN
050 - 3680171

Gemeente Leeuwarden
Mevr. L. van de Baak
Postbus 21000
8900 JA LEEUWARDEN
058 - 2338328

HET ZUIDEN

Provincie Noord-Brabant

Dhr. E. Koopmanschap
073-6812227
Dhr. P. Rutgers
073 - 6812750
Postbus 90151
5200 MC DEN BOSCH

Provincie Limburg
Mevr. J. Versteegen
Postbus 5700
6202 MA MAASTRICHT
043 - 3897194

Provincie Zeeland
Dhr. J. van Aspert
Postbus 6001
4330 LA MIDDELBURG
0118 - 631438

Gemeente Eindhoven
Dhr. A. Hofstee
Postbus 90150
5600 RB EINDHOVEN
040 - 2382889

Gemeente Breda
Dhr. Th. Heesters
Postbus 90156
4800 RH BREDA
076 - 5294163

Gemeente Maastricht
Mevr. M. Mooren
Mevrouw A. Schipper
Postbus 1992
6201 BZ MAASTRICHT
043 - 3505409

Gemeente Tilburg
Dhr. M. Borgman
Postbus 90155
5000 LH TILBURG
013 - 5429762

Gemeente Den Bosch
Mevr. H. Kroonberg
Postbus 12345
5200 GZ DEN BOSCH
073 - 6155805

HET WESTEN

Provincie Noord-Holland

Dhr. R. Kruk

023 - 5143616

Mevr. E. Koning

023 - 5143612

Postbus 123

2000 MD HAARLEM

Provincie Zuid-Holland

Mevr. A. de Wolf

Postbus 90602

2509 GA DEN HAAG

070 - 4417525

Gemeente Haarlem

Dhr. R. Homan

Postbus 511

2003 PB HAARLEM

023 - 5113000

Gemeente Leiden

Dhr. van der Ree

Postbus 9100

2300 PC LEIDEN

071 - 5165333

AMSTERDAM

Gemeente Amsterdam
Dhr. Rasterhoff
Postbus 202
1000 AE AMSTERDAM
020 - 5522818

ROTTERDAM

Gemeente Rotterdam
Mevr. O. Smit
Postbus 70012
3000 KP ROTTERDAM
010 - 4172037

DEN HAAG

Gemeente Den Haag
Dhr. P. Spijkers
Postbus 12564
2500 DP DEN HAAG
070 - 3533637

HET OOSTEN

Provincie Gelderland
Mevr. F. Viveen
Postbus 9090
6800 GX ARNHEM
026 - 3599339

Provincie Overijssel
Mevr. A. v.d. Horst
Postbus 10078
8000 GB ZWOLLE
038 - 4251250

Gemeente Enschede
Dhr. C. Bloemers
Postbus 20
7500 AA ENSCHEDE
053 - 4884512

Gemeente Arnhem
Mevr. T. v.d. Berg
Postbus 9029
6800 EL ARNHEM
026 - 3774866

Gemeente Nijmegen
Mevr. C. Verberne
Postbus 9105
6500 HG NIJMEGEN
024 - 3292396

Gemeente Zwolle
Dhr. Slijkhuis
Postbus 1018
8001 BA ZWOLLE
0308 - 4982302

Gemeente Hengelo
Mevr. S. van der Ploeg
Postbus 18
7550 AA HENGELO
074 - 2459332

HET MIDDEN

Provincie Utrecht
Mevr. F. Huisman
Postbus 80300
3508 TH UTRECHT
030 - 2582272

Provincie Flevoland
Mevr. H. Geluk
Postbus 55
8200 AB LELYSTAD
0320 - 272489

Gemeente Utrecht
Mevr. L. van Droffelaar
Postbus 16200
3500 CE UTRECHT
030 - 2861511

Boekmanstichting-Bibliotheek
Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
Tel.: 6243739

**Bureau voor
cultureel erfgoed
en educatie**

Herengracht 474
1017 CA Amsterdam
tel 020 427 08 80
fax 020 427 08 33
e-mail erfgoed@ocw.nl